

Wiadomości Numizmatyczne, R. LXII, 2018, z. 1–2 (205–206)

DOI 10.24425/wn.2018.125037

M A T E R I A Ł Y

PRZEMYSŁAW DULĘBA, ANDRZEJ ROMANOWSKI

**RZYMSKIE MONETY Z OSADY KULTURY PRZEWORSKIEJ
W NIEPROWICACH, POW. PIŃCZOWSKI,
W ŚWIETLE DANYCH ARCHEOLOGICZNYCH**

ABSTRACT: Surface prospection at site 5 in Nieprowice, Pińczów county, Świętokrzyskie voivodship, revealed a quite large series of Roman coins (33 specimens), accompanied by numerous and differentiated artefacts of the Przeworsk culture. Many of the artefacts are metal decorations and elements of dress that usually provide precise dating of archaeological sites. Site 5 at Nieprowice was occupied by people of the Przeworsk culture beginning with phase A2 of the younger Pre-Roman Period to the beginning of the Migration Period. The coins are exceptionally abundant and they are more differentiated than it is usual in surface prospection on the sites of the Przeworsk culture settlements, hence this place could be a central settlement in the region.

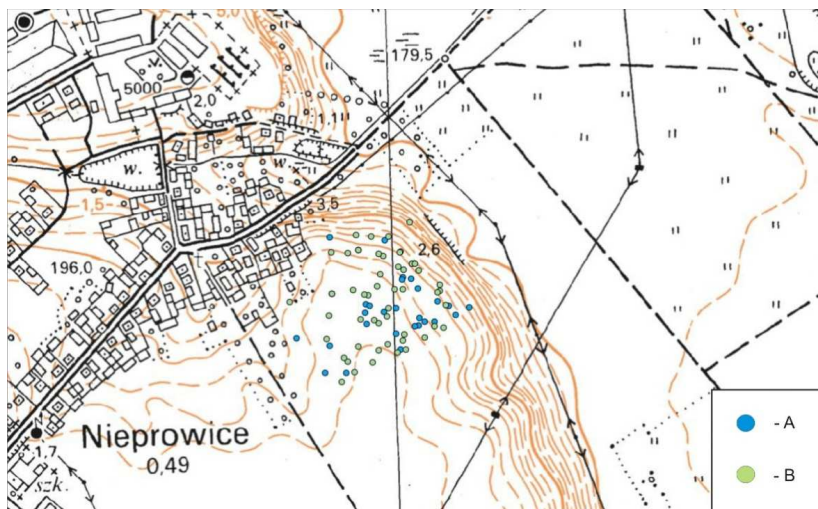
Stanowisko 5 (AZP 95-62/27) w Nieprowicach (gm. Złota, pow. pińczowski, woj. świętokrzyskie), zostało odkryte w trakcie badań powierzchniowych w 1961 r. i od tego momentu było wielokrotnie penetrowane powierzchniowo. W latach 2007–2009 ekipa badawcza z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego przeprowadziła na nim dokładną prospekcję powierzchniową, dzięki której znaleziono bardzo dużą liczbę zabytków, które potwierdzają istnienie rozległej i wielokulturowej osady zasiedlonej w okresie neolitu, epoki brązu, epoki żelaza i średniowiecza.

Osada w Nieprowicach znajduje się na wysokiej terasie Nidy (ryc. 1), co umożliwia wzrokową kontrolę nad całą rozległą doliną, która w czasach starożytnych zapewne stanowiła ważny szlak komunikacyjny. Być może z tej przyczyny miejsce to stanowiło tak dogodny punkt osadniczy, zasiedlany niemal przez wszystkie jednostki archeologiczne rozpoznane w regionie Poniżnia. Zdecydowana większość materiałów pozyskana w trakcie ostatnich badań powierzchniowych dato-

wana jest na okres wpływów rzymskich i wczesną fazę okresu wędrówek ludów. Ceramika identyfikowana z kulturą przeworską występowała równomiernie na całej, rozległej powierzchni stanowiska, którą należy wstępnie szacować na co najmniej 6 ha. Trudno jednak dokładnie precyzować granice opisywanego stanowiska, albowiem wysoka terasa zachodniego brzegu Nidy, co wykazały badania powierzchniowe w ramach programu AZP, była obszarem bardzo intensywnie zasiedlonym niemal przez cały okres pradziejów.

Ryc. 1. Lokalizacja stanowiska 5 w Nieprowicach (oprac. P. Dulęba, P. Martyński)

Ryc. 2. Planigrafia zabytków wydzielonych.

A — monety rzymskie. B — pozostałe zabytki metalowe (oprac. P. Dulęba)

1. ŹRÓDŁA ARCHEOLOGICZNE

Planigrafia zabytków wydzielonych, którą stosowano podczas ostatnich prospekcji, potwierdziła zdumiewająco duży zasięg miejscowego osadnictwa w okresie wpływów rzymskich (ryc. 2). Oprócz olbrzymiej ilości ceramiki pozyskano relatywnie dużą liczbę zabytków metalowych, w tym co najmniej 20 zapinek i siedem egzemplarzy części pasów oraz wiele innych ozdób, części stroju i przedmiotów codziennego użytku, w tym także zabytki będące niewątpliwymi importami z obszarów Cesarstwa Rzymskiego.

Spośród zapinek pozyskanych w Nieprowicach na wczesny okres rzymski są datowane brązowe okazy typu A 38–39 (ryc. 3:5), A 68 (ryc. 3:2), A 74 (ryc. 3:1), A 101 (ryc. 3:6)¹, a także brązowe okucia końca pasa (ryc. 4:6), odpowiadające typowi O 17 wg K. Raddatza². Z wspomnianego okresu pochodzą również zabytki importowane z prowincji rzymskich, m.in. charakterystyczna zapinka, której kabłąk ukształtowany jest w formie paszczy drapieżnego zwierzęcia, w literaturze określana jako *Tierkopffibel*, wariant Ia²³ (ryc. 3:3), oraz zapinka typu A 45a⁴ (ryc. 3:4). W Nieprowicach znaleziono również prawie kompletny egzemplarz posrebrzanej i emaliowanej, prowincjonalnej zapinki typu I.32 w klasyfikacji K. Exnera⁵ (ryc. 3:7).

Największą liczbę znalezisk metalowych części stroju stanowią jednak zapinki charakterystyczne dla późnego okresu rzymskiego. Z Nieprowic znanych jest co najmniej siedem egzemplarzy brązowych zapinek, zachowanych w całości lub we fragmentach, które należy zaliczyć do grupy VI według O. Almgrena (ryc. 3:8–14). Lepiej zachowane odpowiadają typowi A 158, który jest bardzo rozpowszechnioną oraz długotrwałą formą, datowaną na cały okres późnorzymski i wczesną fazę okresu wędrówek ludów⁶. Tylko część z wspomnianych egzemplarzy, z powodu cech drugorzędnych można uznać za formy późniejsze, datowane na fazy C2–D7. Kolejnych sześć zapinek to okazy z wysoką pochwką zaklasyfikowane do grupy VII w typologii O. Almgrena (ryc. 3:15–20). Większość tych zabytków zachowała się jedynie fragmentarycznie. Jedna z zapinek tej grupy jest posrebrzana. Zapinki z wysoką pochwką to formy wywodzące się z kręgu kultur sarmackich, z obszaru Kotliny Karpackiej. Okres ich użytkowania przypada na przejściowe stadium faz B2/C1 oraz fazę C1⁸. Najlepiej zachowany egzemplarz grupy VII to forma zbliżona do typów A 210 i 211. Zapinki grup VI i VII według klasyfikacji O. Almgrena, zaopatrzone w dwie lub trzy sprężyny, wystę-

¹ Almgren 1923; Liana 1970, s. 441–443; Godłowski 1985, s. 41.

² Raddatz 1957, s. 87, ryc. 1:17.

³ Demetz 2000, s. 16, 23.

⁴ Droberjar 1999, s. 61–62, 73–75.

⁵ Exner 1940, s. 82, tabl. 8:1.

⁶ Godłowski 1977, s. 25–26.

⁷ Kolník 1965, s. 210.

⁸ Godłowski 1977, s. 24.

pują m.in. w grobach książęcych z horyzontu zakrzowskiego, dlatego datowane są na fazę C2⁹.

Na schyłek okresu późnorzymskiego lub na okres wędrówek ludów mogą być datowane dwie brązowe sprzączki do pasa: jedna z kolistą, pogrubioną ramą, odpowiadająca typowi H 25 według R. Madydy-Legutko (ryc. 4:4), druga zaś z ramą w formie wydłużonego owalu, w profilu rombowa, z kolcem zdobionym metopą, zbliżona formą do typu H 15¹⁰ (ryc. 4:1). Jednym z najpóźniejszych zabytków związanych z osadnictwem kultury przeworskiej jest zachowane częściowo, płaskie okucie końca pasa, sercowato zakończone, zdobione ornamentem rytym w formie trójkątnych pól oraz odciskanymi współśrodkowymi kółkami (ryc. 4:3). Wątek ten jest zbliżony do stylu Sösdala-Untersiebenbrunn. Zabytki tego typu to formy bardzo rzadkie na obszarze kultury przeworskiej, charakterystyczne dla okresu wędrówek ludów. Zespoły, w których wystąpiły analogiczne części pasów, datowano na stadia D2 lub D2/D3¹¹.

Oprócz wspomnianych zabytków uważanych za dobre datowniki, znana jest też z Nieprowic seria przedmiotów o charakterze prestiżowym, m.in. fragment srebrnego elementu pasa (ryc. 4:2) oraz srebrna lunula (ryc. 4:9). Bardzo interesującym znaleziskiem jest unikatowa w środowisku kultury przeworskiej bimetaliczna figurka byka (ryc. 4:11). Analogiczne zabytki znane są przede wszystkim ze stanowisk grupy Hundisburg, datowanych na okres późnorzymski i okres wędrówek ludów¹². Wspomniana figurka miała prawdopodobnie charakter symboliczny. Zabytki tego typu znajdowane były głównie na stanowiskach o charakterze osad centralnych¹³.

Prawie 43% fragmentów naczyń z całego zbioru ceramiki, liczącego przeszło 1000 fragmentów ze wszystkich stadiów chronologicznych zarejestrowanych w Nieprowicach, to naczynia kultury przeworskiej. To może potwierdzać długotrwałe istnienie osady wspomnianej kultury. W zbiorze tym wyróżnia się duża liczba ceramiki datowanej na młodszy okres przedrzymski (ryc. 5), w tym także spora liczba naczyń tzw. starszego stylu ceramicznego¹⁴, łączonego z początkiem funkcjonowania kultury przeworskiej na obszarze zachodniej Małopolski¹⁵. Co najmniej 125 z 435 fragmentów wszystkich naczyń kultury przeworskiej, datowanej ogólnie na okres wpływów rzymskich, stanowią naczynia wykonane za pomocą koła garncarskiego. Jest to przeważnie ceramika występująca w dwóch standardowo wydzielanych grupach technologicznych: tzw. „gładka”, wypalona w atmosferze redukcyjnej, bez intencjonalnej domieszki w masie ceramicznej, oraz tzw. „szorstka”, wypalona w atmosferze redukcyjnej, z średnią lub dużą ilo-

⁹ Godłowski 1970, s. 22; Godłowski 1981, s. 99.

¹⁰ Madyda-Legutko 1987, s. 65, 67, tabl. 19:115, 20:25.

¹¹ Madyda-Legutko 2006, s. 144–155.

¹² Dulęba, Schuster 2012.

¹³ Tamże.

¹⁴ Dąbrowska 1988, s. 30; Dąbrowska 2008, s. 63–64.

¹⁵ Dulęba 2009, s. 14–15.

ścią mineralnej domieszki w masie ceramicznej (ryc. 6:1–2, 5–11, 7:4–10). Ceramika z osady w Nieprowicach znajduje wiele analogii pośród licznych materiałów z osad produkcyjnych w okolicach Krakowa¹⁶ oraz z dużej i długotrwałej osady w Jakuszowicach, pow. kazimierski¹⁷. Z Nieprowic znane są również typowe dla tego okresu, wykonane za pomocą koła garncarskiego naczynia zasobowe — tzw. *Krausengefässe*, które wypalano w atmosferze utleniającej (ryc. 6:3–4). Naczynia te, wyróżniające się grubością ścianek, wytwarzano z gliny z dużą ilością gruboziarnistego tłucznia w masie ceramicznej. Ceramika warsztatowa na obszarze Małopolski, czego dowodzą najnowsze odkrycia, była produkowana już od początków okresu późnorzymskiego, od stadium C1a¹⁸. Ceramikę warsztatową z Nieprowic należy wiązać prawdopodobnie z całym okresem późnorzymskim, a także z wczesną fazą okresu wędrówek ludów. Wyjątkowo duża liczba fragmentów naczyń wykonanych za pomocą koła, występująca na powierzchni osady, w tym także fragmentów o cechach odpadów produkcyjnych, może świadczyć o istnieniu w tym miejscu warsztatów produkcyjnych. W Nieprowicach, oprócz produkcji miejscowej, znaleziono również fragment importowanego naczynia typu *terra sigillata* (ryc. 4:12), będącego najprawdopodobniej wytworem warsztatów z galijskiego Lezoux¹⁹.

Zaprezentowany powyżej wybór zabytków pozyskanych w trakcie badań powierzchniowych w Nieprowicach wskazuje na wyjątkowy charakter tego miejsca w okresie wpływów rzymskich. Osada kultury przeworskiej funkcjonowała na nim od fazy A2 młodszego okresu przedrzymskiego aż po okres wędrówek ludów. Wyjątkowo duża liczba znalezisk oraz ich różnorodność wyraźnie odbiegają od przeciętnych standardów obserwowanych w trakcie badań powierzchniowych zarówno w regionie Małopolski, jak i na całym terytorium kultury przeworskiej. Można zatem zaryzykować stwierdzenie, że opisywane stanowisko pełniło rolę osady centralnej dla lokalnej społeczności kultury przeworskiej, a moment jej największego rozwoju przypadał na okres późnorzymski i prawdopodobnie początek okresu wędrówek ludów. To dobrze wpisuje się w ogólny kontekst, albowiem osadnictwo na terenie zachodniomałopolskich wyżyn lessowych we wspomnianym odcinku czasowym przeżywało okres niespotykanej dotąd prosperity²⁰. Taka sytuacja — niewątpliwie korzystna z poznawczego punktu widzenia, kiedy to znaleziskom monet rzymskich towarzyszy seria zabytków o charakterze dokładnych datowników — jest nadal rzadkością na terytorium kultury przeworskiej. W takich przypadkach kwestia napływu monet rzymskich na teren *Barbaricum* może być rozpatrywana także poprzez pryzmat rozwoju lokalnego osadnictwa. Dostyc dokładne ustalenie czasu zmian intensywności rozwoju sieci osadniczej kultury przeworskiej może być istotną wskazówką także w studiach numizmatycznych.

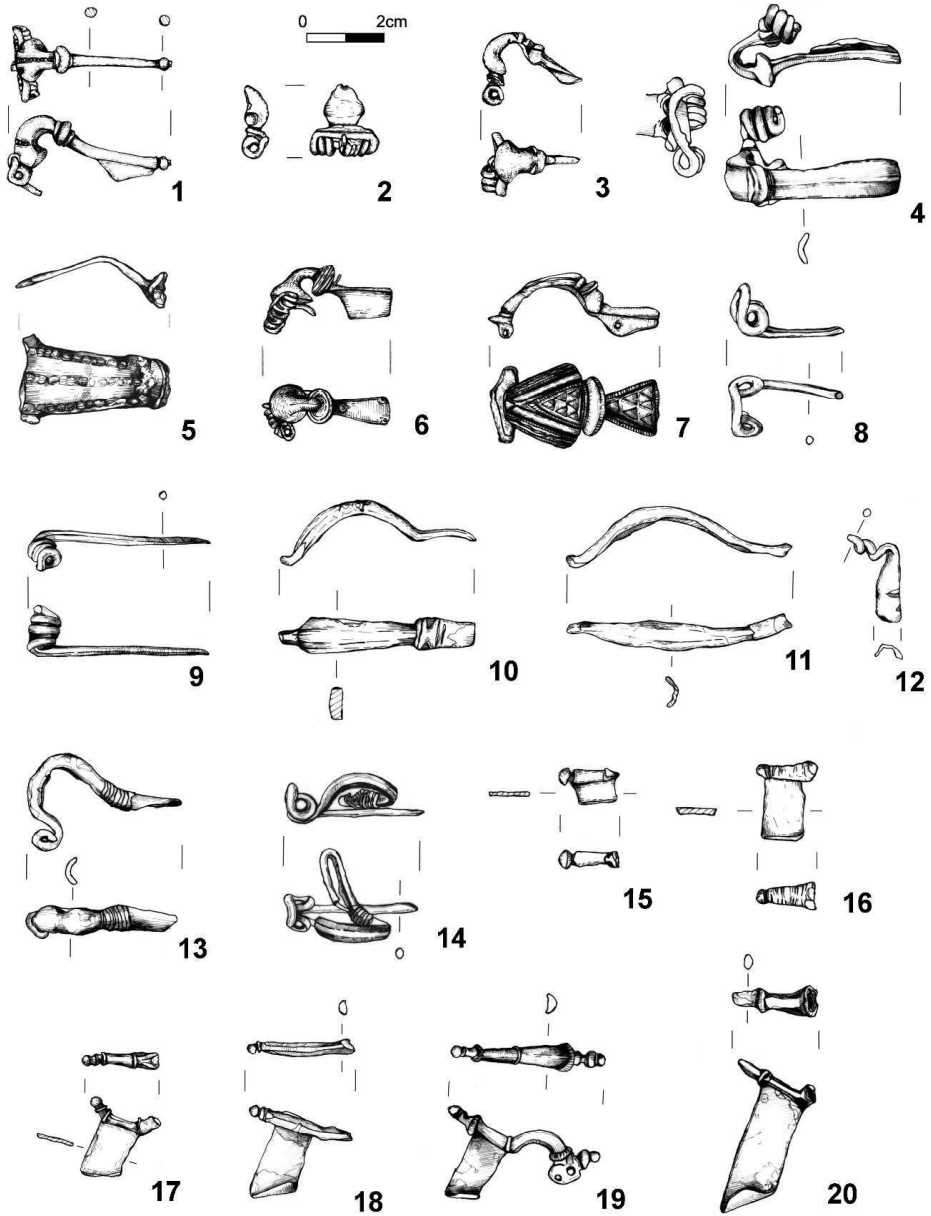
¹⁶ Dobrzańska 2008.

¹⁷ Rodzińska-Nowak 2006.

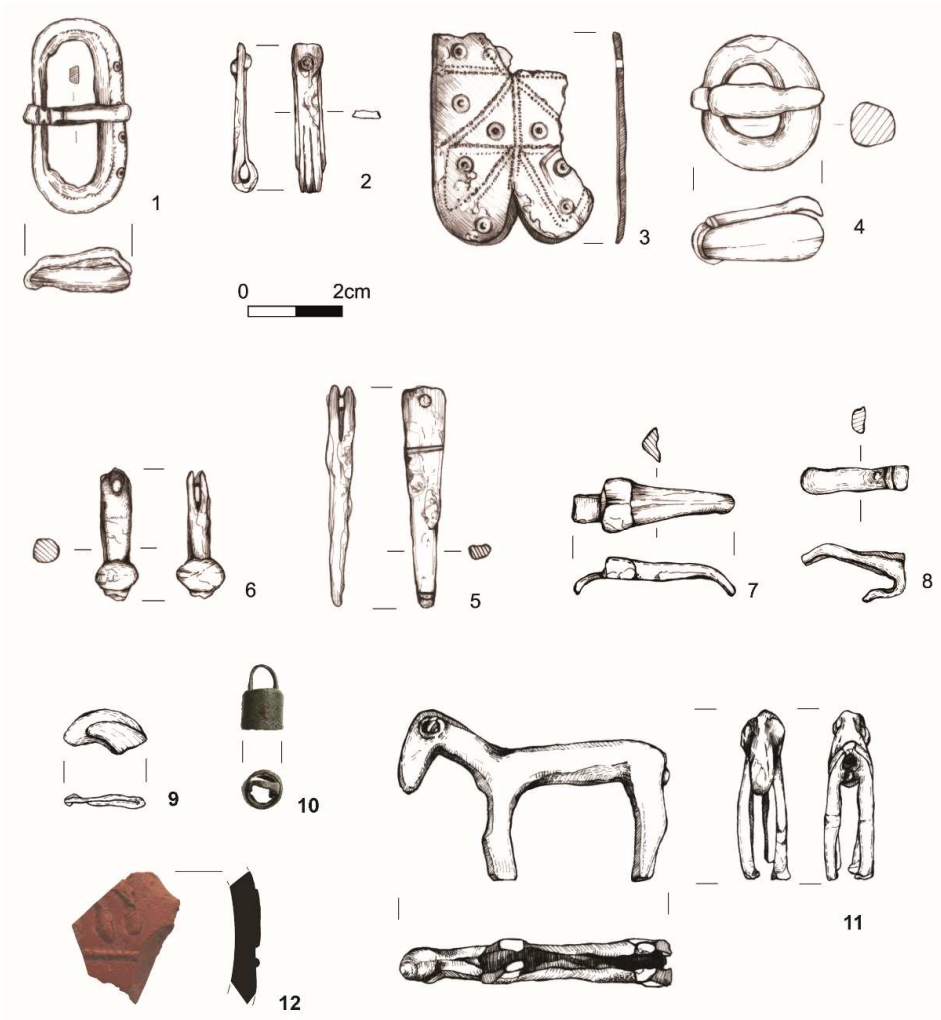
¹⁸ Ochoński 2000, s. 150–151; Dobrzańska 2008, s. 187–188.

¹⁹ Identyfikacja dra Andrzeja Przychockiego.

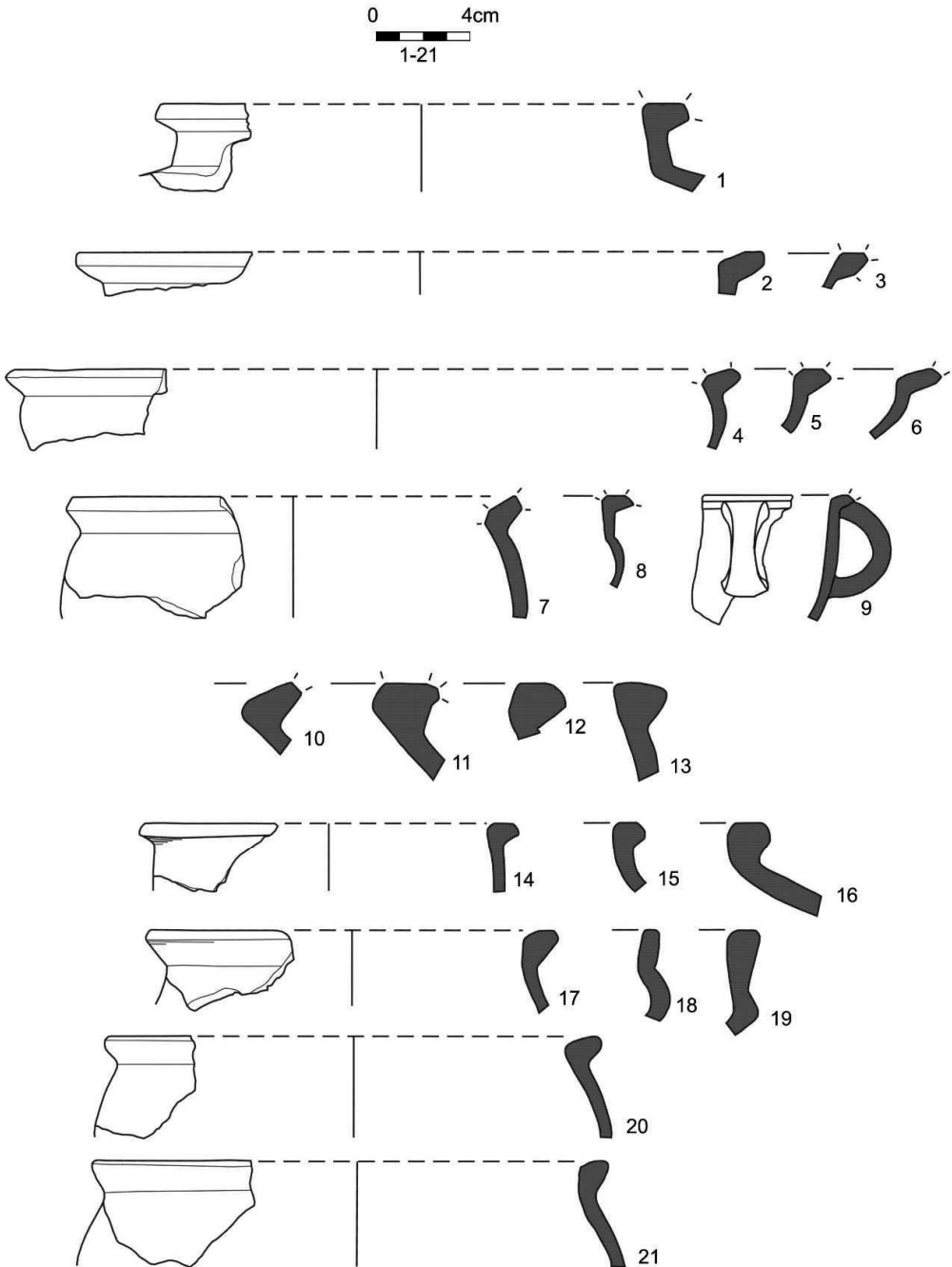
²⁰ Godłowski 1985, s. 102–103.

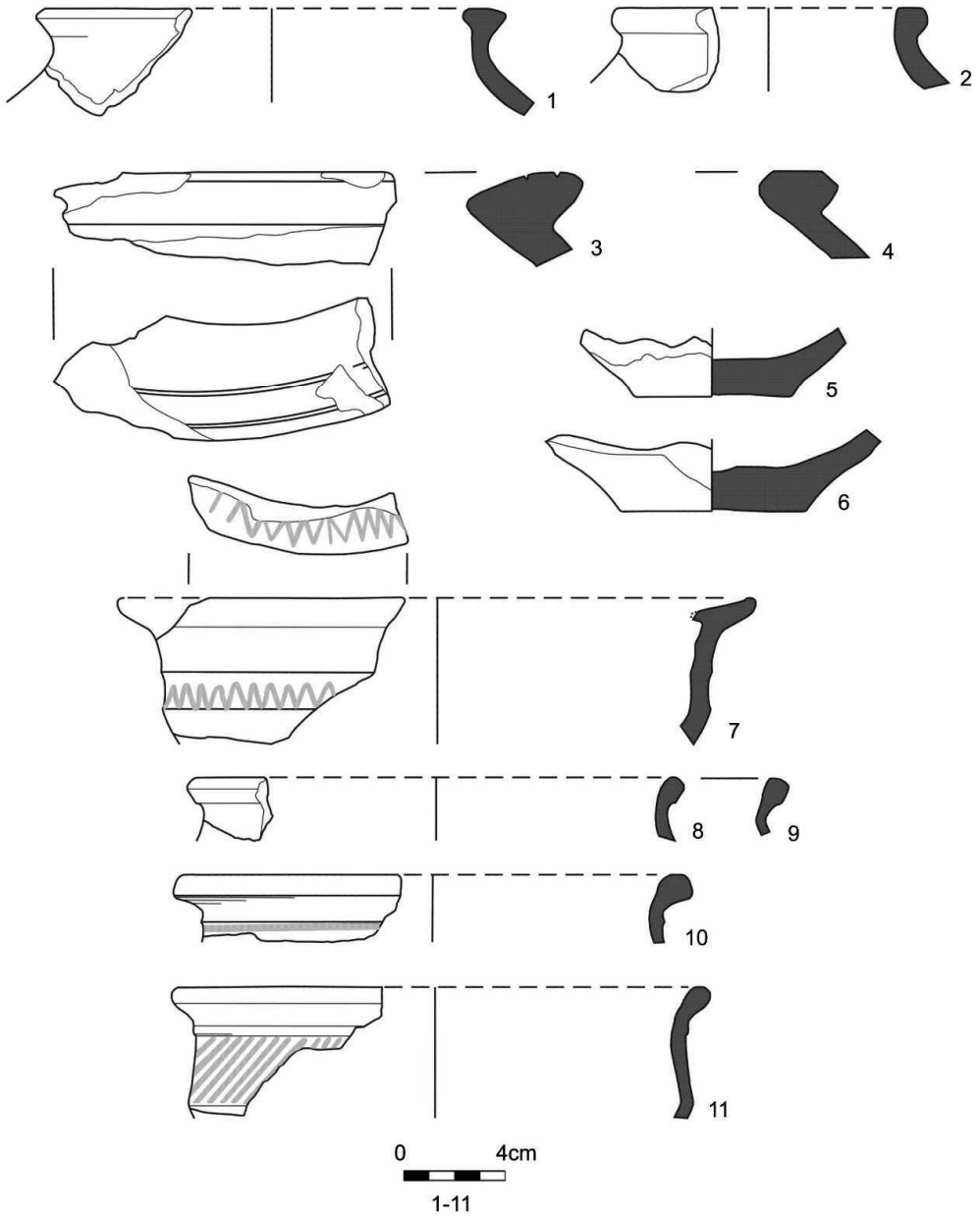
Ryc. 3. Zapinki związane z osadnictwem kultury przeworskiej.
 1–5, 8–16, 18–20: brąz, 6, 17: brąz i srebro, 7: brąz posrebrzany i emalia (rys. B. Mydlak)

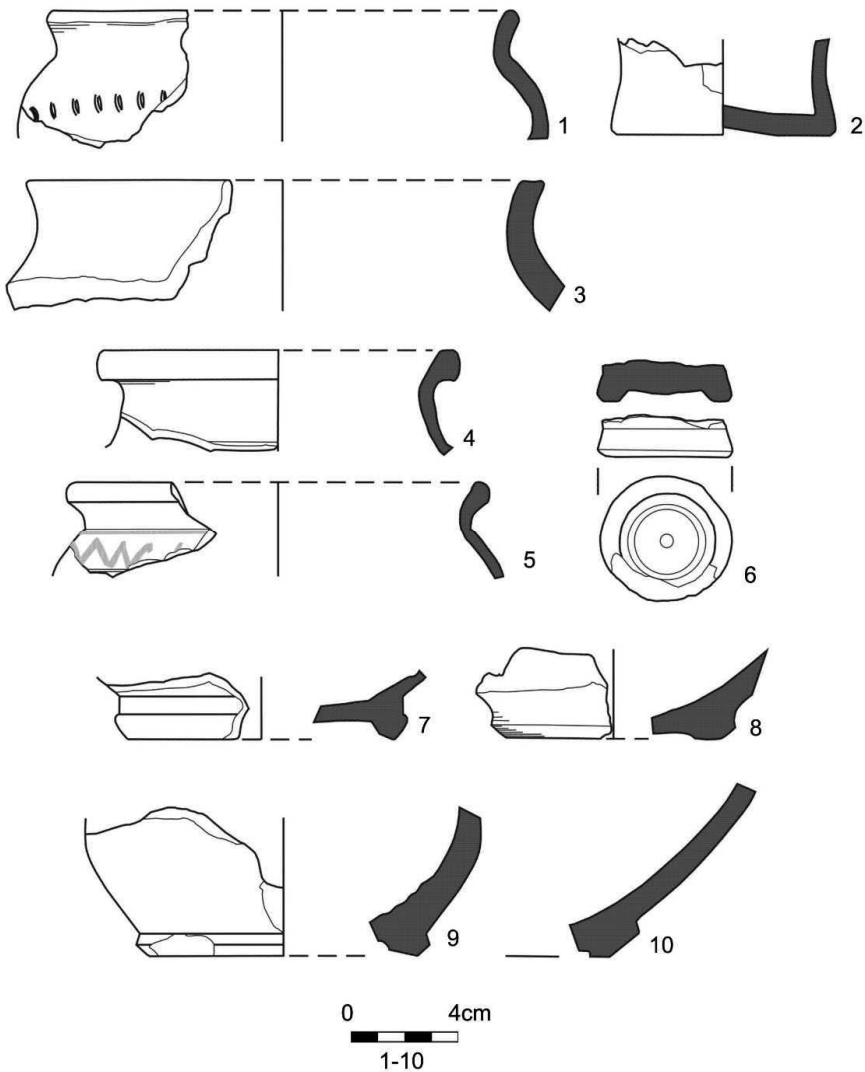
Ryc. 4. Zabytki związane z osadnictwem kultury przeworskiej.
 1–8, 10: brąz, 9: srebro, 11: brąz i żelazo, 12: terra sigillata (rys. B. Mydlak, fot. P. Dulęba)

Ryc. 5. Ceramika kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego.
 Naczynia ręcznie lepiące (rys. P. Dulęba)

Ryc. 6. Ceramika kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich i wczesnej fazy wędrówek ludów.
 1–11: naczynia wykonane na kole (rys. P. Dulęba)

Ryc. 7. Ceramika kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich i wczesnej fazy wędrówek ludów.
 1–3: naczynie ręcznie lepiące, 4–10: naczynia wykonane na kole (rys. P. Dulęba)

2. ŹRÓDŁA NUMIZMATYCZNE

Ze stanowiska 5 w Nieprzowicach pochodzą 33 monety. Wszystkie zostały pozyskane z warstwy ornej w wyniku badań powierzchniowych z użyciem wykrywaczy metali. W tej kategorii znalezisk opisać możemy jedynie ich cechy indywidualne, miejsce powstania, chronologię i nominał oraz przyjąć założenie

o ich wystąpieniu w obrębie osady. W zasadzie nie dostarczają one informacji dotyczących funkcji. Wyjątkiem są monety mające cechy szczególne, takie jak otwór, uszko itp., wskazujące na ich pozamonetarne przeznaczenie. Dodatkowe informacje można pozyskać analizując rozrzut znalezisk monet²¹. Ich znaleziska rozłożone są w obrębie stanowiska dość równomiernie (ryc. 2). Koncentrują się w trzech, dość wyraźnych pasach, położonych do siebie równolegle i zorientowanych z SE do NW. Ich rozciągnięcie ma najprawdopodobniej związek z kierunkiem orki.

Struktura chronologiczna

Najstarszymi wśród omawianych monet są republikańskie denary M. Tulliusa ze 120 r. przed Chr. i Cn. Corneliusa Lentulusa Clodianusa datowany na 88 r. przed Chr. (ryc. 17, 18). Kolejne to pochodzące dopiero z lat 69–75 po Chr. monety Wespazjana i jeden denar Tytusa z 80 r. Trzon znalezisk stanowią monety Antoninów, bite od czasów Trajana (98–117) do Kommodusa (180–192). Zarejestrowano także subaerat Septymiusza Sewera z lat 197–198, a zestaw zamyka odezwany chronologicznie antoninian Aureliana, datowany na lata 270–275 (ryc. 48).

W zasadniczych elementach struktura chronologiczna znalezisk monet z Nieprowic pokrywa się z danymi z innych małopolskich osad kultury przeworskiej, z których znamy znacznie większą liczbę monet: z Jakuszowic, pow. kazimierski — 109 egz., z Pełczysk, pow. pińczowski — 22 egz.²², z Opatkowic, pow. proszowicki — 11 egz. oraz Aleksandrowic, pow. krakowski — 8 egz. W dwóch ostatnich przypadkach brakuje monet republikańskich (Opatkowice) oraz republikańskich i poseweriańskich (Aleksandrowice), prawdopodobnie jest to jednak wynik stanu badań i niedużej próby materiału. Patrząc na znane znaleziska z tych osad można przypuścić podobny skład, jak na stanowiskach wymienionych wcześniej²³.

²¹ W badaniach nad znaleziskami monet na stanowiskach osadniczych przyjęto metodykę, w której zabytki analizowane są — w zależności od swojego charakteru — w trzech grupach o zróżnicowanym poziomie możliwości interpretacyjnych. W przypadku analizowanych w tym artykule znalezisk, mamy do czynienia z materiałem o niskiej wartości informacyjnej (grupa III) — monety znalezione luźno w warstwie humusu na terenie osady. Wątek ten nie będzie tu szerzej omawiany, ponieważ był już przedmiotem rozważań w innym miejscu (Romanowski 2012a, s. 80–90).

²² Niepublikowane monety z Pełczysk, których nie uwzględniono w niniejszych rozważaniach, mają zakres chronologiczny podobny do monet znanych z literatury — informacja M. Rudnickiego, prowadzącego badania w Pełczyskach.

²³ Kunisz 1969, s. 149, nr 159; tenże, 1985, nr 177, s. 156 (Opatkowice); Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 1999, s. 190–192 (Opatkowice); Bursche 1999, poz. IX, s. 131, il. 13, 14, s. 135 (Opatkowice); Bodzek 2015, s. 115–129 (Aleksandrowice, Jakuszowice, Opatkowice, Pełczyska). Autorzy niniejszego artykułu pragną gorąco podziękować Panu prof. Jarosławowi Bodzkowi, za możliwość zapoznania się z niepublikowanymi materiałami z cytowanych w tekście stanowisk: Aleksandrowic i Zagórzyc.

W nieprowickich znaleziskach denary Republiki (2 egz.) stanowią 6% ogólnej liczby znanych monet. Podobną sytuację obserwujemy w Pełczyskach, gdzie denary republikańskie stanowią 4,5% (1 egz.) wszystkich znanych z tego stanowiska monet rzymskich²⁴. Nieco odmiennie kształtują się te proporcje w Jakuszowicach, gdzie pieniądz Republiki reprezentowany jest przez jeden egzemplarz, lecz stanowi on tylko 0,9% wszystkich zarejestrowanych monet²⁵. Nieliczne monety Republiki z tego okresu znane z innych małopolskich osad są datowane — z małymi wyjątkami — dość podobnie, jak dwa egzemplarze znane z Nieprowic. Chodzi tu o denary z Otałęży: D. Iunius Silanus, 91 r. przed Chr., Ti. Claudius Nero, 79 r. przed Chr., L. Papius, 79 r. przed Chr., Mn. Acilius Glabrio, 49 r. przed Chr.²⁶; z Zofipola: Gnejusz Lukrecjusz Trio, 136 r. przed Chr.²⁷, a także znaleziska z Pełczysk: hybryda denara republikańskiego, Av. z 79 przed Chr., Rv. ze 128 r. przed Chr.²⁸; z Zagórzyc: C. Servilius, 136 przed Chr., L. Appuleius Saturninus, 104 przed Chr., C. Allius Bala, 92 przed Chr., C. Vibius Pansa, 90 przed Chr., L. Hostilius Saserna, 48 r. przed Chr.²⁹ i Mławy: Pinaris Natta, 155 r. przed Chr.³⁰ Biorąc pod uwagę fakt, że pieniądz republikański nie jest reprezentowany w znanych II- i III-wiecznych skarbach z Małopolski, należy przyjąć, że tak datowane monety przybyły na to terytorium wcześniej, może już nawet w I w. przed Chr.³¹ Przybycie do Nieprowic monety M. Tulliusa ze 120 r. przed Chr., można by wyznaczać już nawet na początek I w. przed Chr., natomiast drugi z denarów, wybity w 88 r. przed Chr., mógł trafić na omawiany teren ok. połowy I w. przed Chr.³² Obie monety Republiki znane z Nieprowic noszą widoczne ślady użytkowania, zwłaszcza denar Corneliusa Lentulusa Clodianusa, co świadczy o tym, że był on w obiegu nieco dłużej niż moneta M. Tulliusa.

Także dalsze elementy struktury chronologicznej na omawianych stanowiskach są bardzo do siebie zbliżone. Znamienne są tu przede wszystkim liczby

²⁴ Rudnicki 2006, s. 105; Dymowski 2016, s. 235–236, nr 128.

²⁵ Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 103.

²⁶ Kunisz 1985, nr 183 I–III, s. 158–159; Podgórska-Czopek 1999, s. 126; Kaczanowski, Margos 2002, s. 232, nr 544.

²⁷ Kunisz 1985, nr 332 I, s. 257–258.

²⁸ Rudnicki 2006, s. 105; Dymowski 2016, s. 235, nr 128.

²⁹ Bodzek 2009, s. 259; Bodzek, Bulas, Grygiel, Pikułski 2016, s. 146 nn., 163–164.

³⁰ Mitura 1999, s. 144; Morawiecki 1999, s. 79; Bodzek 2009, s. 259.

³¹ Nie brano tu pod uwagę terenów Lubelszczyzny, ponieważ tam II-wieczne skarby monet rzymskich miały już zapewne związek z kulturą wielbarską, a nie z interesującą nas kulturą przeworską. Zob. Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 117; Kolendo 1998, s. 124.

³² Nie można wykluczyć jednak, że obie monety przybyły później. Byłoby to możliwe m.in., gdyby wchodziły wcześniej w skład innego zespołu, który uległ rozproszeniu, redystrybucji. Podobnie datowane monety wchodziły w skład skarbu z Połańca, odległego od Nieprowic o ok. 50 km (Kunisz 1970, s. 103–159).

denarów Antoninów, które w Nieprowicach stanowią 75,7% wszystkich monet³³. W porównywanych przypadkach wartość ta waha się od 68,2% w Pełczyskach³⁴ do 86,5% w Jakuszowicach³⁵. Monety seweriańskie, które można łączyć jeszcze z główną falą napływu pieniądza rzymskiego, prezentują się także dość spójnie: 3% znanych z tego okresu monet znalezionych w Nieprowicach nie odbiega znacząco od materiału z omawianych stanowisk osadniczych w Małopolsce³⁶. Ostatni element w strukturze chronologicznej to oderwane od poprzednich monety datowane na 2. połowę III w. i wiek IV. Proporcje w tej ostatniej grupie są także zbliżone do tak datowanych nieprowickich znalezisk monetarnych, które stanowią 3% wszystkich monet³⁷. Jednak zawarte tu monety IV-wieczne rejestrujemy tylko na osadach w Pełczyskach — gdzie znaleziono follis Konstantyna I (306–337)³⁸ — i Jakuszowicach: centenionalis Walensa (364–367)³⁹.

Porównanie emitentów monet z Nieprowic z zestawieniem wszystkich znalezisk monet rzymskich z małopolskich osad także potwierdza podobieństwo ich struktury (patrz ryc. 8–9). Podstawowe cechy takiego rozkładu chronologicznego to⁴⁰:

- nieliczna reprezentacja monet republikańskich — 4,9% (Nieprowice — 6%);
- brak monet dynastii julijsko-klaudyjskiej;
- zaznaczona wyraźniej obecność monet Wespazjana — 4,4% (Nieprowice — 6%);
- trzon stanowią monety Antoninów, ze szczególnym zaznaczeniem Trajana i Antonina Piusa — 72,3% (Nieprowice — 75%);
- niewielki udział monet późniejszych, III- i IV-wiecznych — 9,9% (Nieprowice — 9%).

³³ Jeden z bliżej nieokreślonych denarów z tego zestawu jest zapewne także podobnie datowany. Jeśli przyjąć takie określenie, to udział monet Antoninów z nieprowickich znalezisk sięgnąłby 78,7% wszystkich monet.

³⁴ Rudnicki 2006, s. 105.

³⁵ Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 103. W analizach materiału nie wzięto pod uwagę 4 monet Antoninów z Jakuszowic, które miały być znalezione na stanowisku 2 — osadzie kultury przeworskiej. Autor informacji (Rudnicki 2014, s. 276–278) nie przekazuje informacji na temat okoliczności znalezienia monet, zatem podstawy do lokalizowania tych znalezisk na stanowisku 2 nie są znane są autorom niniejszej pracy. Według publikacji miały być to trzy denary — 1 Trajana, 2 Marka Aureliusza oraz AE Antonina Piusa.

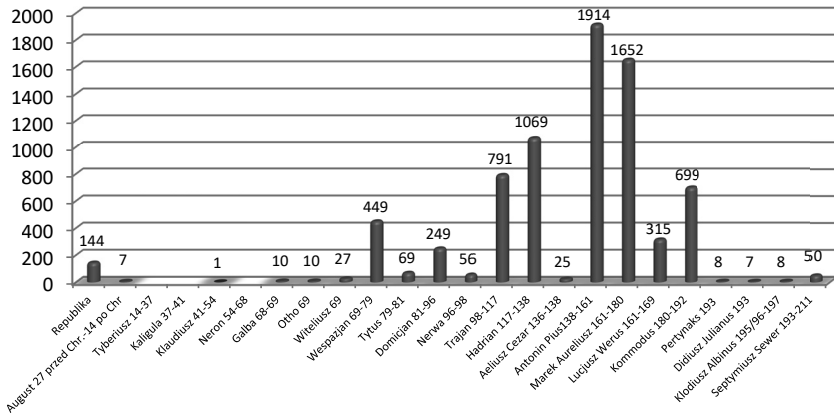
³⁶ Jakuszowice — 5% znalezisk, Pełczyska — 4,5%. Niewielka liczba znalezisk z Aleksandrowic i Opatkowic tu także powoduje pewną dysproporcję — odpowiednio: 12,5% i 9%.

³⁷ Jakuszowice — 2,7% znalezisk, Pełczyska — 4,5%, Opatkowice — 18%. W Aleksandrowicach nie zanotowano monet z tego okresu. W ostatnich dwóch przypadkach zastrzeżenie jak wyżej.

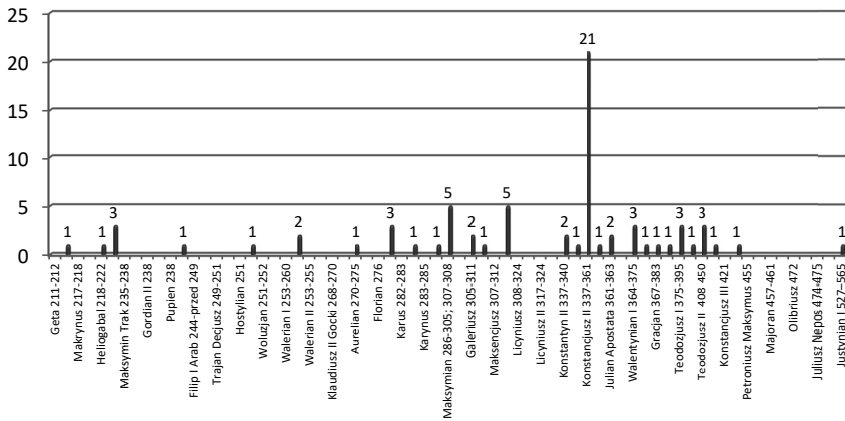
³⁸ Rudnicki 2006, s. 105.

³⁹ Bursche 1997, s. 144, nr 107; Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 111.

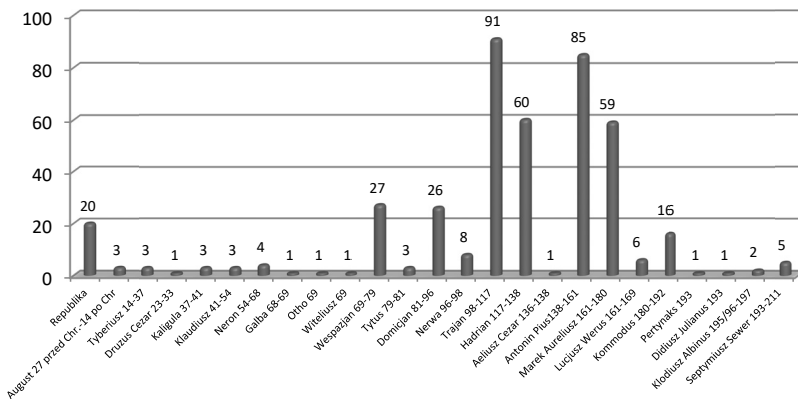
⁴⁰ Romanowski 2017, s. 941.

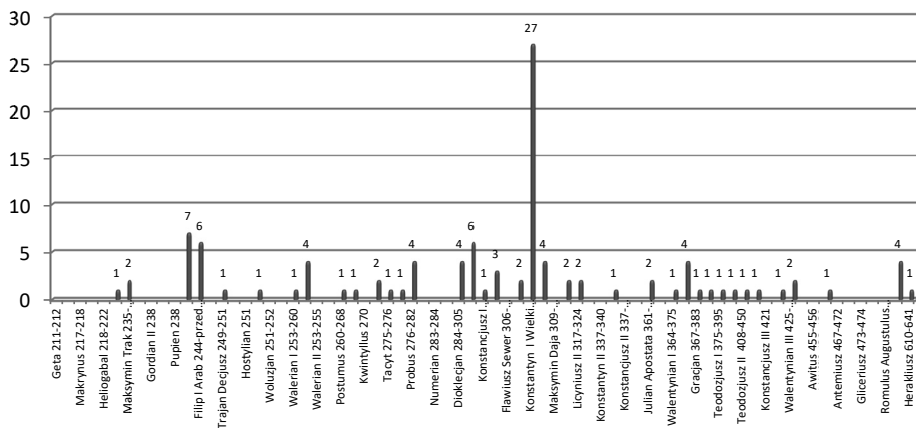
Ryc. 10a. Małopolska, skarby. Liczba monet wg emitentów, Republika — koniec II w.

Ryc. 10b. Małopolska, skarby. Liczba monet wg emitentów, III-IV w.

Ryc. 11a. Małopolska, znaleziska luźne. Liczba monet wg emitentów, Republika — koniec II w.

Ryc. 11b. Małopolska, znaleziska luźne. Liczba monet wg emitentów, Republika — III-IV w.

Powyższe rozważania wskazują, że struktura chronologiczna znalezisk monetarnych z osad kultury przeworskiej w Małopolsce zdaje się być podobna do znalezisk skarbów monet z tego regionu⁴¹. Należy jednak zauważyć pewną różnicę między tymi kategoriami znalezisk, widoczną wśród monet dynastii Sewerów. O ile w znaleziskach z małopolskich osad denary wybite po reformie z 194 r. stanowią 4,4%, o tyle w skarbach z tego terenu jest ich zaledwie około 0,5%⁴². Między innymi na podstawie tej obserwacji prezentowano w literaturze pogląd, że mamy do czynienia z różną strukturą monet na osadach i w skarbach⁴³. Wydaje się możliwe, że przedstawiciele elit, redystrybuując rzymski pieniądz, chętniej pozbywali się ze zgromadzonych zasobów monet Sewerów. Nie chodziło tu o selekcjonowanie subaeratów, których zapewne nie rozpoznawali, ale być może zdawali sobie sprawę z gorszej jakości monet seweriańskich, którą z upływem czasu byli w stanie zauważyć wśród setek czy tysięcy denarów. Możliwe jest, że ludność zamieszkująca osady pozyskiwała pieniądz rzymski przede wszystkim właśnie w rezultacie rozdziału przez centralny ośrodek władzy lub przedstawicieli lokalnej elity, być może także jako środek wymiany w zamian za różne świadczenia czy produkty. Prawdopodobny jest także dodatkowy napływ tych monet w wyniku indywidualnych kontaktów⁴⁴.

⁴¹ Romanowski 2017, s. 942.

⁴² Różnicę tę zauważył już wcześniej A. Bursche, analizując znaleziska monet rzymskich z Jakuszowic (Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 112, 116). Jest to najbardziej spektakularny przykład tego zjawiska, ponieważ znaleziska monet Sewerów na małopolskich osadach są rzadkie. Znamy po jednym denarze Septymiusza Sewera z Nieprowic i Aleksandrowic, oraz denar Karakalli z Pełczysk (Bodzek 2015, s. 119; Rudnicki 2006, s. 105). Dysproporcja ta, choć w mniejszym stopniu, widoczna jest również wśród monet ze znalezisk luźnych. Tu udział monet Sewerów wynosi ok. 1,5%.

⁴³ Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 116.

⁴⁴ Tamże, s. 116–117.

Ogólna chronologia znalezisk monet z małopolskich osad jest podobna do obserwowanej na Śląsku⁴⁵. Mimo szczupłości znalezisk osadniczych z tego terenu⁴⁶, można zaobserwować podobny ich rozkład chronologiczny⁴⁷. Jak w Małopolsce, w znanych śląskich skarbach z II–III w. nie rejestrujemy monet republikańskich, które znajdowane są na osadach i luźno bez kontekstu⁴⁸. W śląskich znaleziskach zauważamy także podobne proporcje dotyczące monet seweriańskich⁴⁹. Takiego schematu nie odzwierciedlają znane znaleziska z dorzezcza Proсны. W tym relatywnie obfitym materiale⁵⁰ nie zarejestrowano — jak do tej pory — wśród znalezisk osadniczych monet Sewerów⁵¹. Znane są natomiast trzy monety z tego okresu z nadprośniańskich skarbów⁵².

Struktura nominalowa. Subaeraty

Niemal wszystkie (oprócz jednej — antoniniana) monety znalezione w Nieprowicach to denary (97% wszystkich monet). Siedem z nich to subaeraty⁵³ (21,2% wszystkich monet), i jest to jedyny nominal reprezentowany w ten sposób w Nieprowicach. Dużą przewagę denarów widzimy także na innych małopolskich osadach: od 72,2% w Opatkowicach⁵⁴ do 93,5% w Jakuszowicach⁵⁵. Wystąpienie wśród nich subaeratów też jest porównywalne ze znanymi znaleziskami z innych

⁴⁵ Romanowski 2012b, s. 72–77.

⁴⁶ 17 znalezisk z 15 stanowisk (tamże, s. 71).

⁴⁷ Tamże, s. 74, ryc. 2.

⁴⁸ Ciołek 2009, s. 151, tab. 2, s. 156, ryc. 2; Romanowski 2012b, s. 74, ryc. 3, s. 75, ryc. 4. Sugestię o wystąpieniu republikańskiego denara w śląskim skarbie z Wrocławia-Południa, przekazuje Dymowski 2014, s. 84, nr 9. Powołuje się przy tym na informacje ustne prof. B. Paszkiewicza, nie odtwarzając jednak procesu zniekształcenia informacji dotyczącej tego skarbu. Dalsze uwagi w: Dymowski 2016, s. 298, nr 182, nie wyjaśniają także tego problemu. Opierając się na istniejących inwentarzach znalezisk, w tym najnowszym autorstwa R. Ciołek (2009), autorzy przyjęli zawarte tam informacje za aktualne.

⁴⁹ W znaleziskach osadniczych stanowią one 8,3%, w skarbach 1,6% a w znaleziskach luźnych 3,0%.

⁵⁰ Ponad 900 wszystkich znanych monet, w tym ok. 50 egzemplarzy z osad (Zasłona 2009).

⁵¹ M. Zasłona podaje wprawdzie informację o znalezieniu domniemanego denara ze stanowiska osadniczego w Jankowie, gm. Blizanów, pow. kaliski (Zasłona 2009, s. 68), jednak współautorowi niniejszego artykułu nie udało się jej potwierdzić (Romanowski 2010, s. 32, przyp. 32).

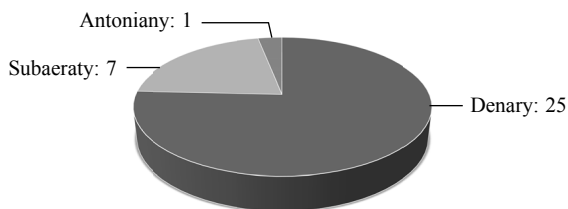
⁵² Zasłona 2009, s. 71, 81, 91. Dawałoby to ich udział w ogólnej liczbie monet ze skarbów znad Proсны ok. 0,3%. Taki stan rzeczy należy chyba jednak złożyć na karb niedoskonałego stanu badań.

⁵³ Ze względu na niejasny jeszcze charakter omawianych w tekście naśladownictw denarów, wykonanych z brązów cynowo-olowiowych, znajdują się one w grupie określonej jako subaeraty.

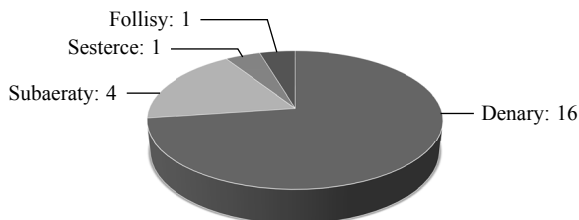
⁵⁴ Kunisz 1969, s. 149, nr 159; tenże, 1985, nr 177, s. 156; Bursche 1999, poz. IX, s. 131, poz. IX, il. 13, 14; Bodzek 2015, s. 117.

⁵⁵ Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 103. W Aleksandrowicach denary stanowią 87,5% wszystkich monet (Bodzek 2015, s. 117) a w Pelczyskach 90,9% (Rudnicki 2006, s. 105).

osad: w Aleksandrowicach 25%⁵⁶, w Jakuszowicach 23,8%, w Pełczyskach 18,2%⁵⁷. Na stanowisku w Opatkowicach nie zarejestrowano subaeratów. Denary z Nieprowic to przede wszystkim monety Antoninów, a wśród nich pięć subaeratów. Szósty z nich to denar-subaerat Septymiusza Sewera i jest to jedyna tego rodzaju moneta, znaleziona na omawianych osadach. Rozkład chronologiczny emisji denarów kształtuje się podobnie na innych omawianych stanowiskach⁵⁸. Pewne drobne różnice można zauważyć w chronologii subaeratów. W Jakuszowicach większość tych monet była emitowana od czasów Antonina Piusa do Kommodusa (17 egz.), z raczej niewielkim udziałem monet wcześniejszych (Trajana i Hadriana — 7 egz.)⁵⁹. Pod tym względem podobnie jawią się znaleziska z Pełczysk, gdzie trzy z czterech subaeratów są datowane na czasy Antonina Piusa, a jeden — wyjątkowy wśród wspomnianych znalezisk — to moneta Wespazjana (dla Domicjana)⁶⁰. W pozostałych przypadkach, gdzie zanotowano monety niepełnowartościowe, rozkłada się to bardziej równomiernie⁶¹ (ryc. 12–14).

Ryc. 12. Struktura nominalowa monet rzymskich z osady w Nieprowicach⁶²

Ryc. 13. Struktura nominalowa monet rzymskich z osady w Pełczyskach

⁵⁶ W tym wypadku są to tylko dwa egzemplarze, jednak przy niewielkiej liczbie zarejestrowanych tu monet ich udział jest znaczący. Bodzek 2015, s. 120.

⁵⁷ Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 103; Rudnicki 2006, s. 105.

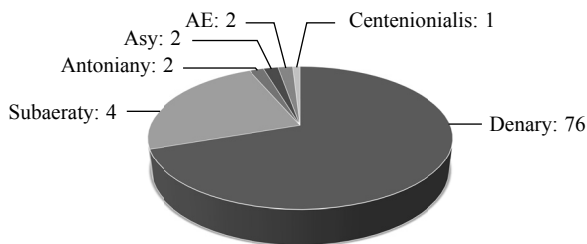
⁵⁸ Bodzek 2015, s. 118, w tej pracy także informacje dotyczące monet z Opatkowic; Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 106; Rudnicki 2006, s. 105.

⁵⁹ Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 106.

⁶⁰ Rudnicki 2006, s. 105.

⁶¹ Proporcjonalnie do liczby zarejestrowanych monet. W Nieprowicach — Trajan, Hadrian, Antonin Pius (3 egz.), Marek Aureliusz i wspomniany Septymiusz Sewer, w Aleksandrowicach są to monety Trajana i Hadriana (Bodzek 2015, s. 117, 120).

⁶² We wszystkich przypadkach określenie *subaeraty* dotyczy tego typu denarów, i omówionych niżej naśladownictw denarów z brązów cynowo-olowiowych.

Ryc. 14. Struktura nominalowa monet rzymskich z osady w Jakuszowicach

Jedyny antoninian z Nieprowic to moneta wybita przez Aureliana w latach 270–275 w Siscii (ryc. 48). Te zdewaluowane monety są rejestrowane dość często na terenach *Barbaricum* i znamy je także z Małopolski, w tym z osad⁶³. Dla przykładu możemy wymienić antoninian Probusa z Opatkowic⁶⁴, antoninian Postumusa z Krakowa-Bieżanowa (destrukt menniczy)⁶⁵, antoninian Klaudiusza II Gockiego z osady w Mysławczycach⁶⁶ i wreszcie antoniniany Klaudiusza II Gockiego i Tetrykusa I lub II z Jakuszowic⁶⁷. Monety te mogły pozostawać w obiegu na terenie Cesarstwa do schyłku III w. i najprawdopodobniej wypłynęły poza *limes* przed końcem tego stulecia. Zatem do nieprowickiej osady, podobnie jak do Jakuszowic, antoninian z tego okresu mógł trafić już na przełomie III i IV w. (faza C2)⁶⁸. W zestawie monet z Nieprowic brakuje brązów II-wiecznych i późnych, nominalnie srebrnych monet z IV w., które rejestrowane są na innych małopolskich osadach⁶⁹.

Funkcja monet

Jak to powiedziano na wstępie, wszystkie omawiane monety z Nieprowic zostały znalezione luźno w warstwie humusu. Ogranicza to nasze możliwości interpretacyjne, także w odniesieniu do ich funkcji w obrębie osady. Decydujące tu są ich cechy fizyczne i ewentualna możliwość połączenia ich z innymi danymi, np. współwystępującymi zabytkami.

⁶³ Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 119; Bodzek 2015, s. 117, 118.

⁶⁴ Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 1999, s. 191, nr 6; Kaczanowski, Margos 2002, s. 227, nr 530.

⁶⁵ Bodzek 2003, s. 179 nn.

⁶⁶ Bursche 1996, s. 199, nr 119a; Kaczanowski, Margos 2002, s. 154, nr 489.

⁶⁷ Bursche 1997, s. 123, 144, nr 105, 106; Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 119; Bodzek 2015, s. 118.

⁶⁸ Może na to wskazywać także relatywnie dobry stan zachowania monety. Zob. Bursche 1983, s. 61; Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 119; Bursche 1997, s. 123, 147; Romanowski 2017, s. 943.

⁶⁹ M.in. w Jakuszowicach — dwa asy Antonina Piusa, dwa brązy Karakalli i Treboniana Galla, oraz centenionalis Walensa (Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 103); Opatkowie — as Antonina Piusa, autonomiczna moneta macedońska (Bursche 1999, s. 131, przyp. 38; Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 1999, s. 188; Bodzek 2015, s. 118); Pełczyńska — sesterc Antonina Piusa i follis Konstancya I (Rudnicki 2006, s. 105).

Jedna z zarejestrowanych monet jest zaopatrzona w otwór. Jest to wspomniany wcześniej antoninian Aureliana (ryc. 48). Otwór przebity jest w górnej części awersu i od tej właśnie strony. Najpewniej otwór miał również — lub miał mieć — denar Hadriana, datowany na lata 119–122 (ryc. 31). Wskazuje na to półokrągłe zagłębienie w krawędzi monety (w dolnej części awersu) która przy próbie przebicia otworu mogła zostać uszkodzona⁷⁰. Monety z otworami znane są w Małopolsce z osady w Jakuszowicach⁷¹, ale rejestrujemy je także w innych regionach, np. w Wielkopolsce (Jastrzębniki, gm. Blizanów, pow. kaliski, w dolinie Prosnymy⁷²). Są to monety które były zawieszkami, zatem ich funkcja miała charakter pozaekonomiczny⁷³.

Jedna z monet, najprawdopodobniej denar Trajana (ryc. 30), jest nadtopiona. Wskazywać może to na jej ewentualny związek z paleniskiem lub pracownią rzemieślniczą, w której funkcjonował piec (np. pracownia metalurgiczna). Jej destrukcja mogła nastąpić także w wyniku zalegania w obiekcie, który uległ pożarowi⁷⁴. Podobne egzemplarze znamy z wielkopolskiego stanowiska Kalisz-Piwonice, pow. grodzki Kalisz. Są to dwa połączone ze sobą denary — jeden z nich to najprawdopodobniej moneta Antonina Piusa, drugi pozostaje niezidentyfikowany (ryc. 15)⁷⁵. Być może działaniu wysokiej temperatury, choć nie w tak znacznym natężeniu jak egzemplarze wspomniane wyżej, poddane były także kolejne trzy denary z Nieprowic — republikański Corneliusa Lentulusa Clodianusa z 88 r. przed Chr., Trajana z lat 98–99 i uszkodzony denar Hadriana z lat 119–122 (ryc. 18, 22, 32)⁷⁶. Świadczyć o tym może ich ciemna, grafitowa patyna. I w tym przypadku analogię znajdujemy na osadzie w Piwonicach⁷⁷. Z osady tej znamy także przykłady monet znajdujących w obrębie palenisk pieców lub w ich pobliżu⁷⁸. Znaleźiska takie mogły także pochodzić z obiektu, który uległ destrukcji w wyniku pożaru⁷⁹.

⁷⁰ Cechy tego uszkodzenia mogą świadczyć, że otwór przebijany był od strony awersu.

⁷¹ Siedem monet, w tym cztery denary i trzy subaeraty (Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 110–111).

⁷² Subaerat, Antonin Pius dla Faustyny I (Romanowski 2010, s. 33).

⁷³ Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 110–111; Romanowski 2017, s. 943.

⁷⁴ Romanowski 2012a, s. 87. Być może wskazaniem dla określenia sposobu destrukcji monety, pomocne byłoby określenie temperatury jej topnienia, bowiem w wymienionych przypadkach temperatura płomienia może być różna.

⁷⁵ Oba znaleziono w warstwie humusu, podobnie jak egzemplarz nieprowicki (Romanowski 2010, s. 31; Romanowski 2012a, s. 87).

⁷⁶ Tu typ patyny wydaje się nieco inny od pozostałych wymienionych (porowaty), jednak zasadniczo jest to bardzo ciemna patyna podobna do poprzednich egzemplarzy.

⁷⁷ Chodzi o republikański subaerat (serratus) Q. Fufiusa Calenus i M. Cordiusa Scaevoli z 70 r. przed Chr. (Romanowski 2010, s. 30, tam dalsza literatura; Romanowski 2012a, s. 85).

⁷⁸ Romanowski 2012a, s. 85–87.

⁷⁹ Romanowski 2012a, s. 87; 2017, s. 943.

Ryc. 15. Denar z Kalisza-Piwonic, Antonin Pius (?) (138–161). Fot. A. Kędziński

W nieprowickim zestawie monet znajduje się także denar wybity dla Faustyny I (Antonin Pius?), prawdopodobnie nacięty na krawędzi. Zakładając że tak jest w istocie, nacięcie sporządzono zapewne w celu sprawdzenia czy nie jest subaeratem (ryc. 39). Nieufność odbiorcy mogła wzbudzić słaba jakość wykonania monety — płytki, niewyraźny relief i niska waga (1,78 g). Egzemplarze z nacięciami, które przypuszczalnie mają taki sam charakter, zarejestrowano także w Jakuszowicach⁸⁰. W takich przypadkach mielibyśmy wskazówkę dotyczącą funkcji monet rzymskich, w której zawartość kruszcu w monecie miała by znaczenie. Mogłoby to odnosić się do ewentualnych zastosowań w rzemiośle⁸¹, lub wskazywać na jakąś rolę w wymianie handlowej⁸².

Trzy monety zwracają uwagę ze względu na kolor powierzchni. Pokryte są szarozieloną patyną, czasami z widocznymi wykwitami korozji. Pozostałości takiej patyny obserwujemy także na niektórych monetach silnie skorodowanych. W Nieprowicach są to monety (wstępnie określone jako subaeraty) Hadriana z lat 134–138 i Antonina Piusa z lat 149–151 oraz denar Marka Aureliusza datowany na lata 171–172 (ryc. 33, 36, 42). Tego typu monety znamy także, z nadprośniańskich stanowisk w Wielkopolsce. Na wspomnianej już osadzie w Jastrzębnikach znaleziono denar Trajana z lat 103–111 o podobnym wyglądzie (ryc. 16). Przełom tej uszkodzonej monety nie pokazuje nam wnętrza wykonanego z innego metalu niż powierzchnia, a jej cechy zewnętrzne wskazują na dużą domieszkę metali nieszlachetnych. Jednocześnie z tego rejonu znana jest moneta o podobnych cechach zewnętrznych, która została przebadana metalograficznie. Badania te wykazały, że została ona wykonana głównie z metali nieszlachetnych⁸³. Interesujące w tym kontekście są dwie monety (denary), znalezione w małopolskich Aleksandrowicach. Na podstawie badań metalograficznych zostały określone jako subaeraty, zauważyć jednak można, że mają cechy zewnętrzne podobne do omawianych monet z Nieprowic, a w swoim składzie mają prawie wyłącznie cynę, miedź i ołów, czasem minimalną domieszkę srebra⁸⁴. Zatem charakterystyczny wygląd

⁸⁰ Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 110–111.

⁸¹ Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 110–111; Bursche 2010, s. 202.

⁸² Bursche 2008, s. 398–399.

⁸³ Informacja otrzymana od pracowników Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej i Stacji Archeologicznej PAN w Kaliszu (Romanowski 2010, s. 33, przypis 42–44).

⁸⁴ Bodzek 2015, s. 120, subaerat Trajana (pierwotny) wykonany została z brązu cynowego — ok. 47,8% miedzi ok. 42,8% cyny i ok. 2,7% ołowiu z domieszką srebra — ok. 0,23%. Suba-

monety, o którym była mowa wyżej, wskazuje że mamy do czynienia z wyrobem niepełnowartościowym, ale swojej istocie nie będący subaeratem⁸⁵. O ile bowiem w niektórych przypadkach z Nieprowic mamy do czynienia z ewidentnym subaeratami — widać bowiem nieszlachetne wnętrze, pozbawione srebrnego płaszczka (subaeraty Trajana i Antonina Piusa, ryc. 21, 37), o tyle w omawianych właśnie denarach nie można tego stwierdzić — najdobitniej w subaeracie Trajana (ryc. 33), który ma uszkodzoną krawędź, podobnie jak w egzemplarzu z Jastrzębnik. Moneta określona jako subaerat z Aleksandrowic przypisany Hadrianowi, także wyglądem nie wskazuje ewidentnie na jego niepełnowartościowość, podczas gdy badania metalograficzne wykazały, że jest przeciwnie⁸⁶. Biorąc pod uwagę powyższe obserwacje, a także znane ustalenia⁸⁷, należy zweryfikować używaną w do tej pory nomenklaturę. Monet produkowanych ze stopów nieszlachetnych metali, powleczonych co najwyżej cienką srebrną powłoką, nie możemy traktować tak samo jak klasycznych subaeratów⁸⁸. Miały one wprowadzić w błąd odbiorcę podobnie jak te ostatnie, jednak użyto tu odmiennej techniki⁸⁹. Mając na uwadze ich naśladowczy charakter i rzeczywisty skład użytego stopu, można opisać je dość ściśle, jako naśladownictwa wykonane z brązów cynowo-ołowiowych⁹⁰.

Ryc. 16. Jastrzębniki, gm. Blizanów. Denar, Trajan, 103–111, men. Rzym (fot. A. Kędziński)

erat Hadriana (pierwowzór), wykonano z brązu cynowo-ołowiowego — ok. 33% miedzi, 36,9% cyny i 19,4% ołowiu. W tej publikacji także informacja o subaeracie z Krakowa-Bieżanowa — miedź ok. 38%, cyna ok. 45%, ołów ok. 7%; Bodzek 2003, s. 181n; Biborski, Biborski 2003, s. 191–192.

⁸⁵ Romanowski 2010, s. 33. Mam tu na myśli monetę składającą się z nieszlachetnego jądra, powleczoną płaszczem z metalu szlachetnego.

⁸⁶ Patrz przypis 84.

⁸⁷ Tego typu imitacje były już przedmiotem obserwacji badaczy, np. Peter 2008, s. 390–391.

⁸⁸ Romanowski 2010, s. 33.

⁸⁹ Romanowski 2017, s. 944.

⁹⁰ Biorąc pod uwagę technikę wykonania (odlewanie) i wierne podobieństwo do oryginalnych monet, można je określić jako kopie, jednak przy braku pełnej wiedzy co do ich funkcji w „kulturze żywej” może nie być to sformułowanie ściśle, zwłaszcza z perspektywy kopii monet/numizmatów nowożytnych. Peter 2008, s. 391, opisuje je w języku angielskim, jako *cast copies [...] made from a copper-tin alloy*. Sidarovich 2017, s. 129, przyp. 19, proponuje nazwać tego typu monety naśladowcze „barbarian copies”, nie podaje jednak składu chemicznego użytych stopów. A. Degler 2016, s. 15, użył na określenie tego typu naśladownictw sformułowania: „monety odlewane ze stopów metali nieszlachetnych”, które jest tłumaczeniem ang. „base metal issues”.

Nie można stwierdzić, czy dwie monety z Nieprowic pozbawione fragmentu krążka, były podzielone intencjonalnie⁹¹. Nie można tego też stwierdzić na pewno w stosunku do fragmentu nieokreślonego denara (ryc. 49). Tego rodzaju materiał znany z licznych znalezisk, a podobne egzemplarze interpretuje się jako surowiec jubilerski⁹².

PODSUMOWANIE

Rozkład chronologiczny monet rzymskich wpisuje się w chronologię pozostałych zabytków pozyskanych na terenie osady i może potwierdzać jej funkcjonowanie od fazy A2 młodszego okresu przedrzymskiego. Najmłodsza pozyskana moneta mogła funkcjonować, używając terminologii Eggersa, w kulturze żywej jeszcze co najmniej w późnym okresie rzymskim (faza C3) i można się spodziewać, że dalsze znaleziska monetarne rozszerzą tę chronologię aż po okres wędrówek ludów. Omawiany zestaw monet wpisuje się także w znany z innych osad małopolskich obraz, wskazując na tożsamy charakter tych znalezisk oraz uzupełniając informacje na temat podobieństwa struktury znalezisk osadniczych ze skarbami⁹³. Obfitość materiału zabytkowego, w tym także numizmatycznego, wskazywać może, że mamy do czynienia z osadą o wyjątkowym, centralnym dla lokalnych stosunków charakterze. Monety rzymskie znane z Nieprowic, w swojej największej części, użytkowane były w obrębie osady zapewne w III w. (C1b-C2), a więc także w okresie późnorzymskim, kiedy to osada przeżywała okres największej prosperity. Istotne jest dostrzeżenie wśród znalezisk naśladowczych monet wykonanych z brązów cynowo-ołowiowych. Jednoznaczne wydzielenie tej kategorii znalezisk jest konieczne, bowiem w dotychczasowym ujęciu tematu, w polskiej literaturze, naśladownictwa tego typu utożsamiane były z subaeratami⁹⁴. Charakter omawianych naśladownictw, musi być przedmiotem wszechstronnych, dalszych badań z perspektywy polskich znalezisk.

⁹¹ Denar Hadriana z lat 119–122 i subaerat, którego pierwowzorem był denar Antonina Piusa bity dla Faustyny I z lat 141–161 (ryc. 32, 38).

⁹² Por. np. Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 110, 111n; Bodzek 2006, s. 212–213, nr 4; Kubiak 1979, nr 111; Rudnicki 2006, s. 106. W kwestii surowca, por. np.: Godłowski 1995, s. 159; Bursche, Kaczanowski, Rodzińska-Nowak 2000, s. 111n; Bursche 2010, s. 202; Romanowski 2017, s. 944.

⁹³ Romanowski 2017, 945.

⁹⁴ Na kwestie te wskazywał już wcześniej współautor niniejszego artykułu: Romanowski 2010; 2017.

Monety rzymskie z Nieprowic — katalog⁹⁵

1. *Republika Rzymska*, M. Tullius, denar, 120 przed Chr., men. Rzym.

Av.: ROMA, głowa Romy w hełmie w prawo. Legenda Av. od prawej do lewej. Na twarzy Romy wybita punca ~N~.

Rv.: W odcinku [M•TVLLI], Wiktoria zwrócona w prawo, powozi kwadrygą, w lewej ręce trzyma palmę, powyżej kwadrygi wieniec, pod końmi: X.

RRC 280/1; 2,40 g; 16 × 17 mm, oś: ↑↗; stan średni (ryc. 17).

Ryc. 17. Moneta nr 1⁹⁶

2. *Republika Rzymska*, Cn. Cornelius Lentulus Clodianus, denar, 88 przed Chr., men. Rzym.

Av.: Popiersie Marsa w hełmie korynckim w prawo, z włócznią na lewym ramieniu oraz mieczem na prawym ramieniu.

Rv.: W odcinku [C] •NLENTV[L], Wiktoria zwrócona w prawo, powozi bigą, w prawej ręce trzyma wieniec.

RRC 345/1; 3,54 g; 17 × 18 mm, oś: ↑←; stan średni (ryc. 18). Moneta dość silnie wytarta, pokryta patyną o barwie grafitowej. Prawdopodobnie została poddana działaniu wysokiej temperatury.

Ryc. 18. Moneta nr 2

3. *Cesarstwo Rzymskie*, Wespazjan, denar, 69–71, men. Rzym.

Av.: [I]MPCAESARVESPASIANVSAVG, głowa Wespazjana w wieńcu laurowym w prawo.

Rv.: [COSIT]ER TRPOT, Pax stoi w lewo, w prawej ręce trzyma gałązkę, w lewej kaduceusz.

RIC 9; 3,12 g; 18 mm, oś: ↑↘; stan dobry (ryc. 19).

Ryc. 19. Moneta nr 3

⁹⁵ Określenia katalogowe monet i opisy sporządzili: Andrzej Romanowski i Tomasz Więcek.

⁹⁶ Wszystkie fotografie monet z Nieprowic wykonał P. Dulęba.

4. *Cesarstwo Rzymskie*, Wespazjan, denar, 75, men. Rzym.

Av.: IMPCAESAR VESPASIANVSAVG, głowa Wespazjana w wieńcu laurowym w prawo. Legenda od prawej do lewej.

Rv.: PONMAX [TR]PCOSVI, Pax siedzi na tronie w lewo, w wyciągniętej ręce trzyma gałązkę.

RIC 90; 3,08 g; 18 × 20 mm, oś: ↑↓; stan dobry (ryc. 20).

Ryc. 20. Moneta nr 4

5. *Cesarstwo Rzymskie*, Tytus, denar, 80, men. Rzym.

Av.: [IMP]TIT[V]SCAESVESPASIANAVGP[M], głowa Tytusa w wieńcu laurowym w prawo. Legenda od prawej do lewej.

Rv.: TR P I[X] IMP [XV COS] VII[I] PP], tron z kłosami zboża.

RIC 24a; 2,45 g; 18 × 19 mm, oś: ↑↗; stan średni (ryc. 21).

Ryc. 21. Moneta nr 5

6. *Cesarstwo Rzymskie*, Trajan, denar, 98–99, men. Rzym.

Av.: IMPCAESNERVATRAIANAVGGERM, głowa Trajana w wieńcu laurowym w prawo.

Rv.: [PO]NTMAXTRPOTCOSII, Concordia siedząca w lewo, trzyma podwójny róg obfitości i paterę w wyciągniętej nad ołtarzem ręce.

RIC 12; 3,01 g; 18 mm, oś: ↑↙; stan średni (ryc. 22). Moneta pokryta jest patyną o barwie grafitowej. Prawdopodobnie została poddana działaniu wysokiej temperatury.

Ryc. 22. Moneta nr 6

7. *Cesarstwo Rzymskie*, Trajan, subaerat, 103–111, men. Rzym.

Av.: IMP[TR]AIANOAVGG[ER]DACP[MTRP], popiersie Trajana w wieńcu laurowym i z draperią na lewym ramieniu, w prawo.

Rv.: COS[VPPS]PQR [OPTIMOPRINC], Aequitas stoi w lewo, trzyma róg obfitości i wagę.

RIC 118cf (tam tylko aureus; sprostowanie w RIC II, Addenda, s. XIV, taki egzemplarz także w: BMC III, nr 281–287, s. 71–72, datowany na 106?); 2,11 g; 17 × 18 mm, oś: ↑↓; stan zły (ryc. 23). Uszkodzona krawędź monety z prawej, dolnej strony Av. Zachowany niemal wyłącznie brązowy rdzeń monety, widoczne ślady srebrzenia na krawędzi.

Ryc. 23. Moneta nr 7

8. *Cesarstwo Rzymskie*, Trajan, denar, 103–111, men. Rzym.

Av.: IMPTRAIANOAVGGERDACPMTRPCOSVPP, popiersie Trajana w wieńcu laurowym, z draperią na lewym ramieniu i w pancerzu, w prawo.

Rv.: SPQROPTIMOPRINCIPI, Pax siedzi w lewo, trzyma gałązkę i berło, przed nią kłęczący Dak.

RIC 189; 2,94 g; 19 mm, oś: ↑↓; stan dobry (ryc. 24).

Ryc. 24. Moneta nr 8

9. *Cesarstwo Rzymskie*, Trajan, denar, 103–111, men. Rzym.

Av.: IMPTRAIANOAVGGERDACPMTRPCOSV]PP, popiersie Trajana w wieńcu laurowym i draperii, w prawo.

Rv.: SPQROPTIMO[PRI]NCIPI, półnaga Wiktoria stoi w lewo, w wyciągniętej prawej ręce trzyma wieniec, w lewej gałązkę palmową.

RIC 193 (tu błędny odsyłacz do opisu Rv.); 3,17 g; 17 × 19 mm, oś: ↑↙; stan średni (ryc. 25). Na powierzchniach monety liczne wypuczenia metalu.

Ryc. 25. Moneta nr 9

10. *Cesarstwo Rzymskie*, Trajan, denar, 112–114, men. Rzym.

Av.: IMPTRAIANOAVGGERDACPMTRPCOSVIPP, popiersie Trajana w wieńcu laurowym i draperią na lewym ramieniu, w prawo.

Rv.: SPQROPTIMOPRINCIPI, Abundantia stoi w lewo, trzyma kłosa zboża i róg obfitości. U jej stóp stoi dziecko trzymające zwój. W odcinku: ALIMITAL.

RIC 243; 2,83 g; 19 mm, oś: ↑↓; stan dobry (ryc. 26).

Ryc. 26. Moneta nr 10

11. *Cesarstwo Rzymskie*, Trajan, denar, 114–117, men. Rzym.

Av.: IMPCAESNERTRAIANOPTIMAVGGERMDAC, popiersie Trajana w wieńcu laurowym i draperią na lewym ramieniu, w prawo.

Rv.: [PA]RTH[ICOPMTRPCOSVIPSPQR], Fortuna siedzi na tronie w lewo, trzyma róg obfitości i kotwicę. W odcinku: [FORTRED].

RIC 315–316 v.; 2,67 g; 19 × 20 mm, oś: ↑↙; stan średni (ryc. 27). Rv. silnie wytarty.

Ryc. 27. Moneta nr 11

12. *Cesarstwo Rzymskie*, Trajan, denar, 114–117, men. Rzym.

Av.: [I]MPCAESNERTRAIANOPTIMAVGGGERDACPARTHICO, popiersie Trajana w wieńcu laurowym i draperii, w prawo.

Rv.: PMTRPCOS [VI]PPSPQR, Mars idący w prawo trzyma tropaion i włócznię.

RIC 340; 2,77 g; 17 × 18 mm, oś: ↑↓; stan średni (ryc. 28). Moneta pokryta ciemną patyną.

Ryc. 28. Moneta nr 12

13. *Cesarstwo Rzymskie*, Trajan, denar, 114–117, men. Rzym.

Av.: IMPCAESNERTRAIANOPTIMOAVGGGERDAC, popiersie Trajana w wieńcu laurowym i egidą, w prawo.

Rv.: PMTRPCOS VIPSPQR, Geniusz stoi w lewo, w prawej ręce trzyma paterę, w lewej kłosa.

RIC 348; 3,16 g; 17 × 20 mm, oś: ↑↓; stan dobry (ryc. 29).

Ryc. 29. Moneta nr 13

14. *Cesarstwo Rzymskie*, Trajan(?), denar, 98–117, men. Rzym.

Av.: Legenda nieczytelna. Popiersie cesarza w wieńcu laurowym w prawo.

Rv.: Legenda i przedstawienie nieczytelne.

RIC ?; 1,98 g; 16 mm, oś: ?; stan zły (ryc. 30). Moneta nadtopiona, poddana bezpośredniemu działaniu wysokiej temperatury.

Ryc. 30. Moneta nr 14

15. *Cesarstwo Rzymskie*, Hadrian, denar, 119–122, men. Rzym.

Av.: IMPCAESARTRA[IANH]ADRIANVSAVG, popiersie Hadriana w wieńcu laurowym i draperią na lewym ramieniu, w prawo.

Rv.: PMTRP COSIII, Fortuna stoi w lewo, prawa ręka oparta o ster, w lewej, opartej o kolumnę, róg obfitości.

RIC 86 (tu błędny odsyłacz do opisu Rv. — jest do nr 83, powinien być do 85); 2,23 g; 17 × 18 mm, oś: ↑↓; stan dobry (ryc. 31). Moneta ma uszkodzoną krawędź w dolnej części Av. Jest to półokrągło zakończone wyszczerbienie, które mogło powstać przy próbie wykonania otworu.

Ryc. 31. Moneta nr 15

16. *Cesarstwo Rzymskie*, Hadrian, denar, 119–122, men. Rzym.

Av.: [IMP]CAESARTRAIAN [HADRIANVSAVG], popiersie Hadriana w wieńcu laurowym, draperii i pancerzu, w prawo.

Rv.: PMTR[P COSIII], Salus siedzi na tronie w lewo, lewa ręka oparta o tron, prawą karmi z patery węża owiniętego wokół ołtarza. W odcinku SALAVG.

RIC 137c; 2,23 g; 18 × 15 mm, oś: ↑↙; stan zły (ryc. 32). Moneta ułamana, brak 1/3 krążka z prawej strony Av. Pokryta jest patyną o barwie grafitowej. Prawdopodobnie została poddana działaniu wysokiej temperatury.

Ryc. 32. Moneta nr 16

17. *Cesarstwo Rzymskie*, Hadrian, naśladownictwo z brązu cynowo-ołowiowego, 134–138, men. Rzym.

Av.: HADRIANVS AVGCOSIIIIPP, głowa Hadriana w prawo.

Rv.: [S]ALV[S] AVG, Salus stoi w lewo, trzyma berło i paterę nad ołtarzem.

RIC 268; 2,47 g; 17 mm, oś: ↑↓; stan średni (ryc. 33). Zielonoszara patyna z licznymi wykwitami związków miedzi.

Ryc. 33. Moneta nr 17

18. *Cesarstwo Rzymskie*, Hadrian (Sabina), denar, 134–136, men. Rzym.

Av.: SABINA AVGVSTA, popiersie Sabiny w draperii i diademie, w prawo.

Rv.: [CO]NCOR DIA[AVG], Concordia stoi w lewo oparta o kolumnę, trzyma paterę i róg obfitości.

RIC 390; 3,02 g; 18 mm, oś: ↑↓; stan średni (ryc. 34). Moneta ma wyszczerbioną krawędź w dolnej części Av. Silnie skorodowana powierzchnia Rv.

Ryc. 34. Moneta nr 18

19. *Cesarstwo Rzymskie*, Antonin Pius, denar, 140–143, men. Rzym.

Av.: ANTONINVS[AVG] PIVSPCOSIII, głowa cesarza w wieńcu laurowym w prawo.

Rv.: [PA]X AVG, Pax stoi w lewo, trzyma róg obfitości i gałązkę.

RIC 78; 2,87 g; 16 × 17 mm, oś: ↑↓; stan średni (ryc. 35).

Ryc. 35. Moneta nr 19

20. *Cesarstwo Rzymskie*, Antoninus Pius, naśladownictwo z brązu cynowo-ołowiowego, 149–151, men. Rzym.

Av.: AN[TONINVSAVG PIVSPTRPXIII], głowa cesarza w wieńcu laurowym(?) w prawo.

Rv.: [COS] IIII, Fortuna stoi w lewo, trzyma róg obfitości w lewej ręce i ster oparty o ziemię w prawej.

RIC 188, 194; 3,22 g; 17 × 19 mm, oś: ↑↑; stan zły (ryc. 36). Możliwe warianty legendy

awersu to: ...TRPXIII (RIC 188) lub ...TRPXIII (RIC 194). Na powierzchniach monety widoczne miedziane wykwyty, częściowo o koncentrycznym kształcie; charakterystyczna, szarzielona patyna.

Ryc. 36. Moneta nr 20

21. *Cesarstwo Rzymskie*, Antoninus Pius, subaerat, po 138–161, men. Rzym.

Av.: [ANTON]INVS AVG[...], głowa cesarza w prawo.

Rv.: Legenda nieczytelna, Fortuna(?) stojąca w lewo trzyma prawą rękę opartą o ster, w lewej róg obfitości.

RIC (?); 2,54 g; 18 × 19 mm, oś: ↑↓; stan zły (ryc. 37). Zachowany wyłącznie brązowy rdzeń. Obie powierzchnie mało czytelne. Możliwe ściślejsze datowanie to: 139 (RIC 41, 49) lub 148–149 (RIC 188).

Ryc. 37. Moneta nr 21

22. *Cesarstwo Rzymskie*, Antoninus Pius (Faustyna I), subaerat, 141–161, men. Rzym.

Av.: Legenda nieczytelna, popiersie Faustyny I w prawo.

Rv.: Legenda nieczytelna, Junona siedzi na tronie w prawo, trzymając berło.

RIC 363(?); 2,51 g; 14 × 17 mm, oś: ↑↙; stan zły (ryc. 38). Zachowany wyłącznie brązowy rdzeń. Obie powierzchnie słabo czytelne. Brak fragmentu (ok. ¼), z lewej strony Av.

Ryc. 38. Moneta nr 22

23. *Cesarstwo Rzymskie*, Antoninus Pius (Faustyna I), denar, 141–161, men. Rzym.

Av.: [DIVAFAV STINA], popiersie Faustyny I w draperii w prawo.

Rv.: Legenda nieczytelna, Ceres(?) stojąca w lewo trzyma pochodnię w prawej ręce, w lewej berło.

RIC (?); 1,78 g; 18 mm, oś: ↑↓; stan zły (ryc. 39). Moneta ma wyszczerbioną krawędź z górnej, prawej strony Av. (najprawdopodobniej nacięcie). Miękkie krawędzie rysunku. Niska waga i cechy wizualne metalu budzą wątpliwości co do kruszcu. Możliwe określenie katalogowe to RIC 356.

Ryc. 39. Moneta nr 23

24. *Cesarstwo Rzymskie*, Antoninus Pius (Marek Aureliusz), denar, 145–147, men. Rzym.

Av.: AVRELIVSCAE SARAVGPIIF, głowa Marka Aureliusza w prawo.

Rv.: COS II, Honos stoi w lewo, trzyma róg obfitości i gałązkę.

RIC 429a; 2,90 g; 17 × 18 mm, oś: ↑↓; stan dobry (ryc. 40).

Ryc. 40. Moneta nr 24

25. *Cesarstwo Rzymskie*, Marek Aureliusz (Antoninus Pius), denar, 161–180, men. Rzym.

Av.: DIVVS ANTONINVS, głowa cesarza w prawo.

Rv.: DIVOPIO, ołtarz.

RIC 441; 3,29 g; 17 × 18 mm, oś: ↑↓; stan średni (ryc. 41).

Ryc. 41. Moneta nr 25

26. *Cesarstwo Rzymskie*, Marek Aureliusz, naśladownictwo z brązu cynowo-olowowego, 171–172, men. Rzym.

Av.: MANTONINV[S] AVGTRPXXVI, popiersie cesarza w wieńcu laurowym, pancerzu i draperii, w prawo.

Rv.: IMPVI C OSIII, Aequitas stoi w lewo, trzyma róg obfitości i wagę.

RIC 253; 2,41 g; 17 × 18 mm, oś: ↑↑; stan średni (ryc. 42). Szarozieloną patyna.

Ryc. 42. Moneta nr 26

27. *Cesarstwo Rzymskie*, Marek Aureliusz (Lucjusz Werus), denar, nie wcześniej niż 165 r., men. Rzym.

Av.: LVERVSAVGARM PARTHMAX, popiersie Lucjusza Werusa w wieńcu laurowym w prawo.

Rv.: TRPVI IMPIIICOSII, Mars stoi w prawo, w prawej ręce trzyma włócznię opartą o ziemię, lewą opiera na tarczy.

RIC 529, 548; 2,97 g; 17 × 18 mm, oś: ↑↓; stan średni (ryc. 43).

Typ nienotowany w RIC. Hybryda typu RIC 529 z lat 164–165, z legendą awersu LVERVSAVGARMENIACVS i rewersu TR P V IMP II COS II (przedstawienie Rv.) z RIC 548 z lat 165–166 (legendy Av. i Rv.).

Ryc. 43. Moneta nr 27

28. *Cesarstwo Rzymskie*, Marek Aureliusz (Lucylla), denar, 164–169, men. Rzym.

Av.: LVCILLA AVGVSTA, popiersie Lucylli w draperii w prawo.

Rv.: [PVDI] CITIA, Pudicitia siedzi w lewo, prawą rękę trzyma na piersi.

RIC 781; 2,46 g; 16 × 17 mm, oś: ↑↓; stan średni (ryc. 44).

Ryc. 44. Moneta nr 28

29. *Cesarstwo Rzymskie*, Kommodus (Kryspina), denar, 180–183, men. Rzym.

Av.: CRISPINA AVGVSTA, popiersie Kryspiny w draperii w prawo.

Rv.: CO[N]C O[RDIA], Concordia stoi w lewo, trzyma róg obfitości i patere.

RIC 278; 2,48 g; 17 × 18 mm, oś: ↑↑; stan średni (ryc. 45). Rv. silnie wytarty.

Ryc. 45. Moneta nr 29

30. *Cesarstwo Rzymskie*, Kommodus (Kryspina), denar, 180–183, men. Rzym.

Av.: CRISPINA AVGVSTA, popiersie Kryspiny w draperii w prawo.

Rv.: VE NVS, Wenus w długiej draperii stoi w lewo, trzyma jabłko w prawej ręce, lewą przytrzymuje połą szaty na ramieniu.

RIC 286a; 2,14 g; 16 × 18 mm, oś: ↑↓; stan średni (ryc. 46). Popękana powierzchnia Rv.

Ryc. 46. Moneta nr 30

31. *Cesarstwo Rzymskie*, Septymiusz Sewer, subaerat, 197–198, men. Rzym.
 Av.: LSEPTSEVPE[RT AVGIMP]X, popiersie cesarza w wieńcu laurowym w prawo.
 Rv.: [SA]LVTI AVG, Salus siedzi w lewo, lewa ręka oparta o tron, prawą karmi z patery
 węża owiniętego wokół ołtarza.
 RIC 119; 2,75 g; 17 × 18 mm, oś: ↑↑; stan średni (ryc. 47).

Ryc. 47. Moneta nr 31

32. *Cesarstwo Rzymskie*, Aurelian, antoninian, 270–275, men. Siscia.
 Av.: IMPAVRELIANVSAVG, popiersie cesarza w koronie *radiata* i draperii, w prawo.
 Rv.: RESTIT[V]TORI[ENTIS], cesarz stoi w lewo, trzyma berło, odbiera od stojącej
 naprzeciw Wiktorii wieniec. W odcinku: ★T.
 RIC 234; 2,75 g; 21 × 22 mm, oś: ↑↗; stan średni (ryc. 48). Otwór w górnej części Av.,
 przebity z Av. na Rv.

Ryc. 48. Moneta nr 32

33. *Cesarstwo Rzymskie*, denar, I–II w.(?).
 Av.: [...]ANT[...], przedstawienie nieczytelne.
 Rv.: Legenda i przedstawienie nieczytelne.
 RIC (?); 0,45 g; stan zły (ryc. 49). Fragment monety.

Ryc. 49. Moneta nr 33

SKRÓTY

- RIC — H. Mattingly, E. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, vol. II, part 1, *Vespasian to Hadrian*, Londyn 1926.
- RRC — M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge 1974.

BIBLIOGRAFIA

Almgren O.

1923 *Studien über Nordeuropäische Fibelformen*, Mannus-Bibliothek, 32, Leipzig.

Biborski A., Biborski M.

2003 *Wyniki badań składu chemicznego subaerata z Krakowa-Bieżanowa*, Acta Archaeologica Carpathica, 38, s. 191–192.

Bodzek J.

2003 *Monety rzymskie znalezione w Krakowie-Bieżanowie przy budowie autostrady*, Acta Archaeologica Carpathica, 38, s. 179–190.

2006 *Dawne i nowe znaleziska starożytnych monet rzymskich w archiwum i zbiorze Muzeum Narodowego w Krakowie. Część II*, [w:] A. Bursche, R. Ciołek, *Korpus znalezisk rzymskich z europejskiego Barbaricum. Polska. Supplement 3. Nowe znaleziska importów rzymskich z ziem polskich*, Warszawa, s. 207–213.

2009 *Ancient Roman coins found in Zagórze, site 1 in 2003–2004. Appendix 1*, [w:] Grygiel M., Pikulski J., Trojan M., *The research on the multicultural site no. 1 in Zagórze, com. and distr. Kazimierza Wielka, voiv. Świętokrzyskie during the years 2003 to 2004*, Recherches Archéologiques. Nouvelle Serie 1, Kraków, s. 259–262.

2015 *Monety rzymskie znalezione w Aleksandrowicach (kompleks stan. 2 i 3), pow. krakowski, woj. małopolskie*, [w:] *Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce. Od epoki brązu do czasów nowożytnych. Wybrane odkrycia i znaleziska*, red. J. Chochorowski, Kraków, s. 115–129.

Bodzek J., Bulas J., Grygiel M., Pikulski J.

2016 *Roman Republican coins found at Zagórze, Kazimierza Wielka district, Świętokrzyskie Province*, Recherches Archéologiques. Nouvelle Serie, 8, Kraków, s. 143–172.

Bursche A.

1983 *Moneta i kruszec w kulturze wielbarskiej w okresie późnorzymskim*, Przegląd Archeologiczny, 31, s. 47–90.

1996 *Late Roman-Barbarian Contacts In Central Europe*, (Studien zu Fundmünzen der Antike 11), Berlin.

1997 *Roman Coinage from Jakuszowice Settlement in North Małopolska*, Notae Numismaticae/Zapiski Numizmatyczne, II, s. 119–157.

1999 *Znane i nieznanne znaleziska denarów rzymskich z ziem polskich*, WN, XLIII, z. 1–2, s. 115–135.

- 2004 *Dalsze monety ze skarbu w Liwie, powiat Węgrów. Trzeciowieczne denary na terenach Barbaricum*, [w:] *Studia z dziejów antyku. Pamięci Profesora Andrzeja Kunisza*, red. W. Kaczanowicz, Katowice, s. 192–205.
- 2008 *Function of Roman coins in “Barbaricum” of Later Antiquity. An anthropological essay*, [w:] *Roman coins outside the Empire. Ways and Phases, Contexts and Functions, Proceedings of the ESF/SCH Exploratory Workshop Radziwiłł Palace, Nieborów (Poland)*, 3–6 September 2005, Wetteren, s. 395–416.
- 2010 *Monety rzymskie z Illerup Ådal*, [w:] *Terra Barbarica. Studia ofiarowane Magdalenie Mączyńskiej w 65. rocznicę urodzin*, red. A. Urbaniak, R. Prochowicz i in., Łódź–Warszawa, s. 197–209.
- Bursche A., Kaczanowski P., Rodzińska-Nowak J.
- 2000 *Monety rzymskie z Jakuszowic*, [w:] *Superiores barbari. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Kazimierza Godłowskiego*, red. R. Madyda-Legutko, T. Bochnak, Kraków, s. 101–130.
- Ciołek R.
- 2009 *Znaleziska monet rzymskich na Śląsku: wnioski z nowego inwentarza*, WN, LIII, z. 2, s. 146–182.
- Dąbrowska T.
- 1988 *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia — zasięg — powiązania*, Warszawa.
- 2008 *Młodszy okres przedrzymski na Mazowszu i zachodnim Podlasiu*, Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne, 7, Warszawa.
- Degler A.
- 2016 *Catalogue of Ancient Coins in the Ossoliński National Institute. Part 6: Coins of the Roman Empire. Pertinax-Severus Alexander*, Wrocław.
- Demetz S.
- 2000 *Fibeln mit beissendem Tierkopf (TKF — Tierkopffibeln)*, Sborník Národního muzea v Praze — Historie, 54, s. 15–36.
- Dobrzańska H.
- 2008 *Zagadnienie dużych ośrodków produkcji ceramiki szarej w środkowoeuropejskim Barbaricum: przypadek Zofipola k. Krakowa*, [w:] *Ceramika warsztatowa w środkowoeuropejskim Barbaricum*, red. A. Błażejowski, Wrocław, s. 175–203.
- Droberjar E.
- 1999 *Dobřichov-Piřhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod-Reichs)*, Fontes Archaeologici Pragenses, 23, Praha.
- Dulęba P.
- 2009 *Przemiany kulturowe w Zachodniej Małopolsce w okresie od III do I wieku przed Chr. Przyczynki do kontaktów między Celtami a Germanami*, [w:] *Archeologia Barbarzyńców 2008. Powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim*, red. M. Karwowski, E. Droberjar, Collectio Archaeologica Ressoviensis, 13, Rzeszów, s. 18–23.

Dulęba P., Schuster J.

2012 *Eine kaiserzeitliche Rinderfigur aus Kupferlegierung von einem Siedlungsplatz der Przeworsk-Kultur*, *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 42, s. 387–399.

Dymowski A.

2014 *Pre-Neronian denarii in hoards of Roman Imperial coins from the Przeworsk Culture and Wielbark Culture territory*, *WN*, LVIII, z. 1–2, s. 73–93.

2016 *Nummi serrati, bigati et alii. Coins of the Roman Republic in East-Central Europe north of the Sudetes and the Carpathians*, Warszawa.

Exner K.

1940 *Die provinzialrömischen Emailfibeln der Rheinlande*, *Bericht der Römisch-Germanische Kommission*, 29, 1940, s. 30–121.

Godłowski K.

1970 *The Chronology of the Late Roman and the Early Migration Periods in Central Europe*, *Prace Archeologiczne*, 11, Kraków.

1977 *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (część II)*, *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne*, 4, s. 7–234.

1981 *Kultura przeworska*, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. V, red. J. Wielowiejski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 57–135.

1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, *Prace Komisji Archeologicznej*, 23, Wrocław.

1995 *Das „Fürstengrab“ des 5. Jhs und der „Fürstensitz“ in Jakuszowice in Südpolen*, [w:] *La noblesse romaine et les chefs barbares du IIIe au VIIe siècle*, red. M. Kazanski, F. Vallet, *Mémoires A.F.A.M.*, 9, Condé-sur-Noireau, s. 155–179.

Kaczanowski P., Margos U.

2002 *Tabula Imperii Romani. M 34 Kraków*, Kraków.

Kaczanowski P., Rodzińska-Nowak J.

1999 *Die römischen Fundmünzen aus der Siedlung der Przeworsk-Kultur in Opatkowice (Gemeinde Proszowice, Woiwodschaft Kraków)*, *Notae Numismaticae/Zapiski Numizmatyczne*, III/IV, s. 183–199.

Kolendo J.

1998 *O skarbie monet rzymskich z Polańca*, [w:] *Świat antyczny i Barbarzyńcy*, T. II, Warszawa, s. 123–126.

Kolník T.

1965 *K typológii a chronológii niektorých spon z mladšej doby rimskej na juhozápadnom Slovensku*, *Slovenská archeológia*, 13, s. 183–236.

Kubiak S.

1979 *Znaleziska monet rzymskich z Mazowsza i Podlasia*, Wrocław.

Kunisz A.

1969 *Chronologia napywu pieniądza rzymskiego na ziemie Małopolski*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969.

- 1970 *Skarb rzymskich denarów z czasów Republiki i cesarza Augusta, odkryty w Polańcu, pow. Staszów*, Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego, t. 6, s. 103–159.
- 1985 *Znaleziska monet rzymskich z Małopolski*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- 1993 *Znaleziska form do produkcji naśladownictw denarów dynastii Sewerów (193–235)*, [w:] *Rzym antyczny. Polityka i pieniądz*, red. A. Kunisz, Katowice, s. 102–130.
- 1997 *Udział denarów naśladowczych w obiegu pieniężnym na terenach zachodnich prowincji Imperium Rzymskiego w epoce Sewerów (193–235)*, [w:] *Rzym antyczny. Polityka i pieniądz*, red. A. Kunisz, s. 63–137.

Liana T.

- 1970 *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, *Wiadomości Archeologiczne*, 35, 1970, s. 429–491.

Madyda-Legutko R.

- 1987 *Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkervanderungszeit in mitteleuropäischen Barbaricum*, BAR International Series 360 (1986), Oxford.
- 2006 *Zu den Beziehungen der litauischen Gebiete zu dem mitteleuropäischen Barbaricum in der frühen Völkerwanderungszeit*, *Archaeologia Lituana*, 7, s. 144–155.

Mitura P.

- 1999 *Osada kultury przeworskiej w Mielcu, stanowisko 16, woj. rzeszowskie*, [w:] *Na granicach antycznego świata. Sytuacja kulturowa w południowo wschodniej Polsce i w regionach sąsiednich w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim. Materiały z konferencji — Rzeszów, 20–21 XI 1997*, red. S. Czopek, A. Kokowski, Rzeszów, s. 75–90.

Morawiecki L.

- 1999 *Napływ i obieg denarów rzymskich w dorzeczach Wistoka i Sanu*, [w:] *Na granicach antycznego świata. Sytuacja kulturowa w południowo wschodniej Polsce i w regionach sąsiednich w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim. Materiały z konferencji — Rzeszów, 20–21 XI 1997*, red. S. Czopek, A. Kokowski, Rzeszów, s. 141–152.

Okoński J.

- 2000 *Osada na stanowisku 3 w Bessowie, gm. Bochnia na tle nadrabskiego mikroregionu osadniczego*, *Acta Archaeologica Carpathica*, 35 (1999–2000), s. 113–167.

Peter M.

- 2008 *Imitations of Roman coins in non-Roman contexts: some remarks*, [w:] *Roman coins outside the Empire. Ways and Phases, Contexts and Functions, Proceedings of the ESF/SCH Exploratory Workshop Radziwiłł Palace, Nieborów (Poland), 3–6 September 2005*, Wetteren, s. 389–394.

Podgórska-Czopek J.

- 1999 *Wstępne opracowanie wyników badań osady kultury przeworskiej w Otałęży, woj. Rzeszów (stanowisko I)*, [w:] *Na granicach antycznego świata. Sytuacja kulturowa w południowo wschodniej Polsce i w regionach sąsiednich w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim. Materiały z konferencji — Rzeszów, 20–21 XI 1997*, red. S. Czopek, A. Kokowski, Rzeszów, s. 125–140.

Raddatz K.

1957 *Der Thorsberger Moorfund, Gürtelteile, Körperschmuck, Offa-Bücher*, 13, Neumünster.

Rodzińska-Nowak J.

2006 *Jakuszowice, stanowisko 2. Ceramika z osady kultury przeworskiej z młodszego i późnego okresu wpływów rzymskich i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów*, *Prace Archeologiczne*, 61, Kraków.

Romanowski A.

2010 *Dolina środkowej Prozny w świetle znalezisk monet rzymskich*, [w:] *Od Kalisii do Kalisza. Skarby doliny Prozny. Katalog wystawy*, Warszawa, s. 29–41.

2012a *Możliwości interpretacyjne znalezisk monet rzymskich z osad (na przykładzie osady kultury przeworskiej w Kaliszu-Piwonicach)*, *Numismatický sborník*, 26/1, s. 81–90.

2012b *Znaleziska monet rzymskich z osad kultury przeworskiej na Śląsku*, [w:] *Pieniądz i banki na Śląsku*, Poznań, s. 69–84.

2017 *Roman coin finds from Przeworsk Culture settlements in Lesser Poland (Małopolska)*, [w:] *XV International Numismatic Congress Taormina 2015. Proceedings*, ed. M.C. Caltabiano, Vol. II, Roma–Messina, s. 941–945.

Rudnicki M.

2006 *Importy rzymskie z Pełczysk*, [w:] *Archeologie barbarů, Sborník příspěvků z II. protohistorické konference, České Budějovice 21.–24. 11. 2006*, red. E. Droberjar, s. 93–112.

2014 *Jakuszowice, gm. Kazimierza Wielka, pow. kazimierski*, WN, LVIII, z. 1–2, s. 276–278.

Sidarovich V.

2017 *Barbarian imitations of ancient coins in the territory of Belarus*, *Notae Numismaticae/ Zapiski Numizmatyczne*, T. XII, s. 125–141.

Zasłona M.

2009 *Znaleziska monet rzymskich w dorzeczu Prozny*, Warszawa (Praca magisterska przechowywana w bibliotece Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego).

ROMAN COINS FROM A PRZEWORSK CULTURE SETTLEMENT AT NIEPROWICE, PIŃCZÓW COUNTY, IN THE LIGHT OF ARCHAEOLOGICAL DATA

(Summary)

Surface prospection using metal detectors has been conducted on site 5 at Nieprovice, Pińczów county, Świętokrzyskie voivodship, in the years 2007–2009. As a result, a quite large series of Roman coins (33 specimens) has been obtained, accompanied by numerous and differentiated artefacts of the Przeworsk culture. The studied area was settled by the people of this culture for almost the whole period of its occupation, that is from phase A2 of the younger pre-Roman Period to the beginning of the Migration Period.

The exceptionally high number of artefacts and their diversity make this site stand out among the other studied by surface prospection in Małopolska and in the whole area of the Przeworsk culture. This suggests that the site served as a central settlement in the region.

Chronological distribution of the Roman coins corresponds well with the chronology of the other artefacts found in the settlement and supports its occupation beginning from phase A2. The oldest coins found are Republican denarii from 120 and 88 BC, which could arrive to Nieprowice already in the first century BC. The core of the coin finds consists of denarii from the first and second centuries. The youngest Roman coin found is an antoninianus of Aurelian from the years 270–275, whose good condition indicates a short time of use. Assuming that it arrived to Małopolska in the beginning of the fourth century, it could be used there in the first quarter of that century (phase C3). The assemblage of findings from Nieprowice is similar to those from other settlements in Małopolska, suggesting that it is of the same nature. The structure of single finds from the settlements agrees well with the structure of hoards.

The most part of the coins found within the settlement were used in circulation most likely in the third century (C1b-C2), that is during the settlement's greater prosperity. Standing out among the coin finds is the group of imitations made of tin-lead bronzes. This group of coins had to be separated as it was hitherto treated in Polish literature as *subaerati*. The nature and the technique of production of both groups are different and the sites of production are not yet recognized. These coins should be thus separated and investigated more closely.

Adresy autorów / The authors' addresses:

Andrzej Romanowski
Muzeum Narodowe w Warszawie
Gabinet Monet i Medali
Al. Jerozolimskie 3
00-495 Warszawa
aromanowski@mnw.art.pl

Przemysław Dulęba
Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego
ul. Szewska 48
50-139 Wrocław
przemdul@gmail.com